

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Стороженка Сергія Анатолійовича

академічної групи 281м-21з-4 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Удосконалення механізмів забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Шевченко Л.Г.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2022

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему «УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ».

86 стор., 3 табл., 10 рис., 73 джерела.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА, ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, МЕХАНІЗМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ, РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ, МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.

Об'єкт дослідження – державна політика щодо забезпечення продовольчої безпеки країни.

Предмет дослідження – механізми забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах.

Мета дослідження – розробка теоретичних та прикладних положень щодо підвищення ефективності механізмів забезпечення продовольчої безпеки в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

У першому розділі досліджуються теоретичні положення, зокрема, категорія «продовольча безпека», формування механізмів державної політики забезпечення продовольчої безпеки.

Другий розділ присвячено аналізу стану, тенденцій забезпечення продовольчої безпеки України та країн світу в умовах російської агресії. Розглядаються проблеми та основні напрями державної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки.

У третьому розділі пропонується організаційно-економічний механізм забезпечення продовольчої безпеки. Розглядаються напрями співпраці України з міжнародними організаціями та країнами світу.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи влади, що формують і реалізують політику у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's qualification work on the topic «IMPROVEMENT OF MECHANISMS FOR ENSURING FOOD SECURITY IN MODERN CONDITIONS».

86 pages, 3 tables, 10 figures, 73 sources.

STATE POLICY, FOOD SECURITY, FOOD SECURITY MECHANISMS, ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM, RUSSIAN AGGRESSION, INTERNATIONAL ORGANIZATIONS.

The object of the study is the state policy on ensuring the country's environmental security.

The subject of research is the mechanisms of ensuring food security in modern conditions.

The purpose of the study is to develop theoretical and applied provisions on increasing the effectiveness of food security mechanisms in Ukraine, taking into account foreign experience.

The first chapter examines theoretical provisions, in particular, the category «food security», the formation of state policy mechanisms for ensuring food security.

The second chapter is devoted to the analysis of the state and trends of ensuring food security of Ukraine and the countries of the world in the conditions of Russian aggression. The problems and main directions of the state policy on ensuring food security are considered.

The third chapter offers an organizational and economic mechanism for ensuring food security. Areas of cooperation of Ukraine with international organizations and countries of the world are considered.

The sphere of practical application of the work results is the government bodies that form and implement the policy in the field of ensuring food safety.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	9
1.1. Сутність поняття «продовольча безпека»: основні підходи.....	9
1.2. Система продовольчої безпеки у національному й глобальному вимірі.....	20
1.3. Механізми забезпечення продовольчої безпеки.....	29
РОЗДІЛ 2	
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СВІТУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	39
2.1. Стан і проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні та країнах світу.....	39
2.2. Механізми державної політики забезпечення продовольчої безпеки в умовах російської агресії.....	49
РОЗДІЛ 3	
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	56
3.1. Зарубіжний досвід державного регулювання у сфері продовольчої безпеки та можливість його адаптації в Україні.....	56
3.2. Співробітництво України з міжнародними організаціями та країнами світу з метою забезпечення продовольчої безпеки.....	65
3.3. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки.....	73
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АПК	–	Агропромисловий комплекс
ВВП	–	Валовий внутрішній продукт
ЄС	–	Європейський Союз
ІДП	–	Індекс доступності продовольства
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
ПДВ	–	Податок на додану вартість
САП	–	Спільна аграрна політика
СОТ	–	Світова організація торгівлі
СПБ	–	Стратегія подолання бідності
ФАО	–	Продовольча сільськогосподарська організація ООН
ЦСР	–	Цілі сталого розвитку

ВСТУП

«Продовольча безпека – це основа стабільності світового порядку. Україна готова залишатися її гарантом. Через бойові дії та руйнування традиційних ланцюжків постачання росіяни наблизили до голодної смерті щонайменше 70 мільйонів людей по всьому світу. 90 років тому рф вже влаштувала Голодомор, зараз вони хочуть повторити це у світовому масштабі», – заявив Президент України Володимир Зеленський.

Російське вторгнення в Україну негайно вплинуло на продовольчу безпеку для мільйонів людей повсюди на планеті. Зросли витрати в усьому ланцюжку поставок продуктів харчування. Збільшення витрат на енергоносії і добрива дестабілізувало сільськогосподарські ринки, а торговельні потоки в Україну та росію і з цих країн були порушені.

Проблема забезпечення людства продовольством посідає одне з чільних місць в ієрархії глобальних проблем. Продовольча безпека країн є неодмінною умовою і гарантією збереження її суверенітету й незалежності, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, формування високих рівня та якості життя населення, відтворення людського капіталу.

Для України проблема забезпечення продовольчої безпеки має особливо важливе значення, що зумовлюється, насамперед, сучасним станом розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, нарощуванням виробництва, яке здійснюється переважно екстенсивним шляхом, а також неефективним функціонуванням інститутів аграрного ринку. Крім цього, надзвичайної актуальності набувають питання якості та безпечності продовольства.

Продовольча безпека є важливою компонентою соціально-економічної політики держави з позицій локального та глобального вимірів, адже, поряд із завданням забезпечення національного суверенітету, вона визначає її статус на міжнародній агропродовольчій арені. Такий важливий і водночас різновекторний контекст формування продовольчої безпеки України передбачає, по-перше, кроки у напрямі вироблення та прийняття управлінських

рішень щодо можливостей нарощування потенціалу продовольчої безпеки для суспільного зростання; по-друге, визначає потребу системного моніторингу рівня самозабезпеченості продовольством та постійної ідентифікації споживчих потреб населення у доступних, якісних, екологічних харчових продуктах.

Дослідженню проблеми продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів, а також принципів, чинників, загроз присвячено велику кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Є. Аронова, С. Г. Афанасьєва, О. Бородіної, П. Т. Бурдукова, П. Гайдуцького, А. Гальчинського, О. І. Гойчук, В. Г. Гусакова, М. Я. Дем'яненка, З. М. Ільїної, С. М. Кваші, В. М. Клочка, Є. В. Ковальова, Д. Ф. Крисанова, В. Месель-Веселяка, Л. В. Молдаван, О. Д. Орлова, П. Т. Саблука, О. В. Чернової, О. М. Шпичака, О. В. Шубравської, В. Юрчишина та інших.

Метою магістерської роботи є розробка теоретичних та прикладних положень щодо підвищення ефективності механізмів забезпечення продовольчої безпеки в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Для досягнення поставленої мети в роботі мають бути вирішені такі завдання:

- визначити основні підходи до сутності поняття «продовольча безпека»;
- розглянути систему забезпечення продовольчої безпеки у національному та глобальному вимірі;
- виокремити механізми забезпечення продовольчої безпеки у системі публічного управління;
- виявити проблеми та виклики у сфері продовольчої безпеки України в умовах російської агресії;
- дослідити функціонування механізмів державної політики забезпечення продовольчої безпеки в умовах російської агресії;
- розглянути можливість адаптації зарубіжного досвіду державного управління продовольчою безпекою в Україні;
- проаналізувати співробітництво України з міжнародними організаціями та країнами світу з метою забезпечення продовольчої безпеки;

– надати рекомендації щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки.

Об’єкт дослідження – державна політика щодо забезпечення продовольчої безпеки країни.

Предмет дослідження – механізми забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах.

Теоретичною та методологічною основою магістерської роботи є діалектичний метод наукового пізнання, системний підхід до вивчення явищ, положення сучасної науки в галузі публічного управління, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, що займаються питаннями забезпечення продовольчої безпеки.

Дослідження базується на використанні загальнонаукових методів дослідження: теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу (для розробки комплексної характеристики продовольчої проблеми та механізмів забезпечення продовольчої безпеки); групування і класифікації (для визначення причин продовольчої проблеми та класифікації основних аспектів і показників продовольчої безпеки); методів статистичного аналізу, графічного методу (для визначення динаміки забезпечення продовольчої безпеки в Україні); абстрагування та формалізації (для обґрунтування напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки в Україні).

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних та іноземних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, законодавчі та нормативні акти Верховної ради, Кабінету Міністрів України, Президента України, договори міжнародних економічних організацій та міжнародні угоди України з іншими державами світу, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства інфраструктури України, довідкові та інформаційні видання, Інтернет-ресурси, фахові наукові публікації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Сутність поняття «продовольча безпека»: основні підходи

Проблема формування продовольчої безпеки завжди залишалася у фокусі наукових інтересів як вітчизняних, так й закордонних дослідників. За умов глобалізації це питання розглядається як одне із ключових у системі глобальних проблем сьогодення. Підтвердженням зазначеному є змістовне наповнення п. 24 підсумкового документу Саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030», а саме: «... в пріоритетному порядку покінути з голодом і досягти продовольчої безпеки, а також покласти край всім формам недоїдання» [1].

Забезпечення продовольчої безпеки країни – важливе завдання державного значення. Однак підхід до вирішення даного завдання, виходячи з розуміння зазначеної категорії, у різних вчених і практиків різний. Проблема з теоретичної та методологічної точок зору загострюється в зв'язку з тим, що в науковій літературі трактування поняття «продовольча безпека» у різних авторів різна. В даний час не існує єдиної загальноприйнятої думки і визначення. При цьому мову ведуть іноді про продовольчу безпеку, іноді її ототожнюють з продовольчою незалежністю, а іноді використовують поняття продовольча забезпеченість.

Враховуючи, що кожний автор вносить свої корективи в досліджувану дефініцію, можна говорити проте, що поняття «продовольча безпека» є складним і дискусійним як в галузі публічного управління, так і в правовій, економічній науках, і для більшого розуміння суті даного терміну вбачаємо за необхідність зупинитися на тлумаченні загального поняття «безпека».

Зокрема в юридичній енциклопедії дається таке визначення безпеки як «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і

держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Основні об'єкти безпеки: особистість – її права і свободи; суспільство – його матеріальні і духовні цінності; держава – його конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність [2].

Домінуючий в сучасній українській науці підхід тлумачить безпеку як «рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а також суспільства, держави, довкілля від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники». При цьому «розрізняють воєнну, екологічну, економічну, інформаційну, пожежну, політичну, продовольчу, радіаційну, соціальну, технічну, транспортну, фінансову, ядерну безпеку». Крім того, «важливий чинник політики будь-якої держави – національна безпека» [2, с. 385].

Перші спроби застосування поняття «продовольча безпека зроблено у 1972 р. у Стокгольмі за результатами імплементації розробленого плану вирішення продовольчої проблеми у світі, який передбачав, що до кінця ХХ ст. голод у більшості країн світу буде подолано за рахунок НТП та упровадження його досягнень у сільському господарстві. Проте, такий соціально орієнтований підхід згодом змінено у зв'язку з виникненням специфічних факторів, що не дозволяли вирішувати проблему від глобального упровадження змін у світі в цілому, і, як наслідок, їх вирішення на національних рівнях [3, с. 47]. У 1974 р. дефініцію «продовольча безпека» офіційно уведено в наукову термінологію на Всесвітньому продовольчому саміті (WFS), де його зміст інтерпретувався як «доступність у будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для сталого росту споживання та компенсації коливань виробництва та цін» [4, с. 3].

Погоджуємося із думкою більшості авторів, які в тій чи іншій мірі говорять про те, що продовольча безпека є комплексним багатокритеріальним поняттям, і має надзвичайно важливе суспільне значення особливо в країнах з низьким рівнем життя населення [5 – 15].

Погоджуємося із О. Улянченком, який стверджує, що розвиток продовольчої безпеки, як системи життєзабезпечення країни є визначальним для економічної й національної безпеки, оскільки без продуктів харчування, як найцінніших ресурсів нації, існування населення та країни неможливе. Продовольча безпека безпосередньо залежить від рівня економічного й соціального розвитку сільськогосподарських формувань, які в свою чергу залежать від повноти та своєчасності його забезпечення необхідними природними, матеріальними і трудовими ресурсами [16, с. 4].

Заслуговує на увагу і бачення «продовольчої безпеки» О.В. Шубравською, яка трактує його як захищеність населення країни, в тому числі його найбільш вразливих верств, за рівнем і якістю спожитого продовольства, а досягнення продовольчої безпеки вбачає у вирішенні триєдиної проблеми: забезпечення сталості обсягів, раціональної (з фізіологічної точки зору) структури і якісної безпеки продовольчого споживання [17, с. 108].

Майже аналогічним є визначення продовольчої безпеки О.В. Березіної та С.М. Рогач, зокрема: перший автор трактує її як стабільний у часі і просторі процес безперервного забезпечення всього населення країни різноманітними якісними продуктами харчування в обсягах, необхідних для здорового способу життя [18, с. 11], другий – «це гарантована спроможність держави задовольняти потреби населення країни і кожної людини в продовольчих ресурсах у кількості і якості, що забезпечує фізичне здоров'я, соціальний і духовний розвиток, а також відтворення нації» [19, с. 161].

Заслуговують на увагу і інші думки науковців в питанні дослідження поняття продовольча безпека, зокрема можна виділити: А.А. Бабенка, О.І. Гойчук, В.П. Рябоконея, В.І. Суперсона, сутність яких зводиться до загального, а саме безперешкодний процес забезпечення всіх верств населення високоякісними продуктами харчування [20 – 22].

Необхідно відзначити відсутність нормативного закріплення визначення продовольчої безпеки на рівні спеціального нормативно-правового акту.

Зокрема, Закон України «Про основи національної безпеки України» 2003 р. (втратив чинність у 2018 р.) не містив загроз продовольчій безпеці серед загального переліку загроз національній безпеці України. Стратегія національної безпеки України також не містить ні визначення «продовольча безпека», ні загроз, що виникають в цій сфері [23]. Нарешті, Закон України «Про Національну безпеку України» 2018 р. не містить норм, що стосуються продовольчої безпеки [24]. Нажаль, зміни до цього закону, що було прийнято протягом 2020 – 2021 рр., також не містили положень щодо забезпечення продовольчої безпеки.

Проте, ця категорія унормована Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», де визначено: «продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності». Приймаючи цю трактовку, суб'єктами продовольчої безпеки є органи державної влади і місцевого самоврядування, громадські об'єднання та громадяни. Об'єктами – держава, адміністративно-територіальні одиниці, домогосподарства та громадяни, а також виробники сільськогосподарської продукції, підприємства харчової промисловості та торгівлі, на які здійснюється управлінський вплив. Заслугує підтримки точка зору, що забезпечення продовольчої безпеки – це «...здатність національної економіки до задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії зовнішніх і внутрішніх чинників» [25, с. 99].

Найбільш повно аналіз проблем у сфері забезпечення продовольчої безпеки зроблено в ході засідання РНБО України 9 грудня 2005 р. «Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України», рішення якої введено в дію Указом Президента України від 28 грудня 2005 р. № 1867/2005, де визначено основні напрями державної політики у цій сфері [26].

Конституція України	
Закон України «Про основи національної безпеки України» Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України»	
Нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері ПБ	«Про прожитковий мінімум» «Про державну підтримку сільського господарства України» «Про зерно та ринок зерна в Україні» «Про молоко та молочні продукти» «Про державний матеріальний резерв» «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про дитяче харчування» «Про стандартизацію» «Про підтвердження відповідності», «Про захист прав споживачів» «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» «Про ветеринарну медицину» «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» «Про насіння та садивний матеріал»
Міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ	

Рис. 1.1. Нормативно-правове забезпечення відносин у сфері продовольчої безпеки

Слід зазначити, що у 2016 р. Верховною Радою України було зроблено спроби закріпити це поняття у базовому законі «Про продовольчу безпеку України» (законопроект № 8370-1), однак, у силу низки політичних, економічних та інших обставин, цей важливий аспект не отримав логічного завершення. Закон було прийнято парламентом за основу, проте Президентом України його було повернуто на доопрацювання. Слід зазначити, що цим документом передбачалося унормування правових, економічних, екологічних, соціальних та організаційних заходів державної політики у сфері формування продовольчої безпеки, яка позиціонувалася однією із ключових складових національної безпеки держави.

Видається необхідним зазначити, що закріпленні в законодавчих актах визначення продовольчої безпеки не в повній мірі розкривають її сутність, зокрема про це свідчить відсутність такого особливого аспекту як державні гарантії щодо якості та безпечності аграрної продукції та продовольства.

Вдалою відносно цього є думка В. Дадалко, який в «продовольчій безпеці» вбачає найважливіший елемент національної безпеки, яка передбачає забезпечення нормального функціонування такої складної біологічної системи, як людина, за рахунок переважно внутрішнього виробництва продуктів харчування з урахуванням фізіологічних норм, захист населення від недоброякісної продукції, а внутрішнього ринку – від надлишкових, демпінгових імпортованих поставок сільськогосподарської продукції, створення резервів, страхових запасів і умов для виходу на зовнішній ринок сільськогосподарських товаровиробників [27]. Слід акцентувати на тому, що автор стверджує, що саме продовольча безпека є найважливішим елементом національної безпеки.

Погоджуємося частково із думкою А.І. Алтухова, який, розглядаючи дану проблему, зазначає, що продовольча безпека повинна характеризуватися ступенем задоволення потреб громадян у продуктах харчування з одного боку, і стабільністю продовольчого забезпечення – з іншого боку [28]. В якості базових показників продовольчої безпеки автор розглядає «рівень виробництва і споживання основних видів продовольства і елементів їжі на душу населення, ступінь їх фізичної та економічної доступності і достатності, виходячи з медичних норм» [28].

За визначенням науковців Національного інституту стратегічних досліджень України, «продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток» [29].

Ряд інших науковців розглядають продовольчу безпеку як один з основних елементів національної безпеки держави, що забезпечує її

автономність і незалежність від суміжних країн, і досліджується багатьма ученими [30 – 33].

За визначенням ФАО, продовольча безпека держави – це чітко функціонуюча система, яка забезпечує всі прошарки населення продуктами харчування за прийнятими фізіологічними нормами за рахунок власного виробництва та необхідного рівня імпорту тих продуктів, для виробництва яких відсутні внутрішні умови [34]. На рис. 1.2. окреслено основні підходи до визначення категорії «продовольча безпека».

Рис. 1.2. Основні підходи до визначення категорії «продовольча безпека»

Проаналізувавши підходи до розуміння поняття «продовольча безпека» різних міжнародних організацій та авторів, доцільно відзначити, що більшість виділяє схожі елементи, а саме: продовольча безпека держави повинна бути орієнтована на забезпечення за рахунок власних агроекономічних потужностей, не вдаючись до імпорту продовольства з інших країн; виділення з дефініції «продовольча безпека» критерію якості продуктів харчування дає гарантію повноцінності, поживності та наявності продуктів харчування у достатній кількості на рівні обґрунтованих медичних норм. Разом з тим, є кардинальні

відмінності у розумінні сутності поняття, зокрема: визначення продовольчої безпеки як стану системи або як процесу; різнополярні погляди стосовно засобів досягнення продовольчої безпеки; не всі науковці поділяють думку про доцільність врахування рівнів продовольчої безпеки та ін.

Аналіз наукових праць, що відображають зміст досліджуваної категорії, дозволяє зробити висновок про існування чотирьох концептуальних підходів до визначення сутності поняття «продовольча безпека». До основних підходів відображення змісту продовольчої безпеки ми відносимо такі: стан системи, рівень доступу, механізм забезпечення, ієрархічний рівень.

Зазначимо, що значною є когорта науковців, які відображають сутність продовольчої безпеки через механізм її забезпечення (табл. 1.1). При цьому Шебаніна О. та Бабенко А. в якості визначальної ознаки поняття виділяють самозабезпечення; Хорунжий М., Добросоцький В., Шлемко В., Бінько І., Мельник Л., Немченко В., Гойчук О. та Кваша С. – державне гарантування; Борисенко Є. – реалізацію аграрного потенціалу; Вдовенко Н. та Банах О. – сталий розвиток.

Концепції, що відображає зміст продовольчої безпеки як рівня доступу до продовольства, додержуються такі вчені як Дем'яненко С. та Свідерська І. (фізичний та економічний доступ), Ютінг П. та Новіков Є. (фізичний, економічний та соціальний доступ до екологічно безпечної продукції). Об'єднує два останні підходи той факт, що визначальним у змісті продовольчої безпеки є розуміння сутності категорії як процесу, а не як стану системи.

З урахуванням проведеного аналізу пропонується уточнене визначення продовольчої безпеки, під яким нами розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх продовольчих загроз за рахунок забезпечення внутрішніх потреб держави гарантованим виробництвом сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими товаровиробниками, при якому забезпечується фізичний, економічний і соціальний доступ до якісних і безпечних харчових продуктів кожної людини для активного і здорового способу життя.

Таблиця 1.1

Сутність продовольчої безпеки за ознакою механізму забезпечення

Автор	Визначальна ознака поняття	Сутність
Шебаніна О. [35]	Самозабезпечення	наявність на продовольчому ринку країни такої кількості продуктів харчування, якої достатньо для підтримання здорового способу життя населення; доступність цих продуктів абсолютно для всіх верств населення
Бабенко А. [36]		забезпечення продовольчої безпеки внутрішніми, національними силами для забезпечення громадян продуктами харчування на медично обгрунтованому рівні
Хорунжий М. [37]	Державне гарантування	спроможність держави за будь-яких обставин гарантувати і забезпечувати потреби населення в продовольстві на рівні науково-обгрунтованого споживання та відповідно до його платоспроможного попиту
Добросоцький В. [38]		здатність держави забезпечити населення належним рівнем споживання продовольчих товарів, застосовуючи, разом з агроекономічним потенціалом всі наявні в державі виробничі, фінансові ресурси, політичні можливості та інші фактори
Шлемко В. [29]		рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стать у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий розвиток держави
Мельник Л. [39]		стабільне, достатнє та гарантоване забезпечення населення продуктами харчування, неюми для здорового життя людей
Немченко В. [40]		здатність задовольняти потреби населення в продовольстві в умовах обмежених фінансових, екологічних можливостей держави згідно з науково-обгрунтованими нормами, індивідуальних особливостей людини та її платоспроможності та рівня цін
Гойчук О. [41]		здатність держави задовольняти потреби населення країни у продуктах харчування, їх достатньої кількості та якості з метою забезпечення здоров'я людей незалежно від зовнішніх або внутрішніх факторів
Кваша С. [42]		представляє здатність держави підтримувати конкурентний аграрний рівень на світових продовольчих ринках, що дозволяє забезпечити населення держави достатньою кількістю продуктів харчування, які відповідають міжнародним стандартам
Борисенко Є. [42]	Реалізація аграрного потенціалу	забезпечення власною сільськогосподарською і продовольчою продукцією з використанням стратегії аграрного протекціонізму
Вдовенко Н. [43]	Сталий розвиток	принципи сталого розвитку (людина + екологія + економіка) та інвестиційно-інноваційна модель
Банах О. [44]		здатність забезпечити максимальну кількість людей достатнім раціоном харчування в будь-який момент часу, не підриваючи продовольче забезпечення людей у майбутньому

Слід акцентувати увагу і на тому, що на тлі зростання нестабільності постають нові виклики та загрози національній безпеці у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній та продовольчій сферах. В таких умовах забезпечення продовольчої безпеки виступає одним із головних завдань державної політики на будь-якому рівні. Для своєчасного запобігання кризових явищ економіки необхідно володіти ситуацією щодо рівня продовольчої безпеки, стану загроз та механізмів подолання негативних проявів на різних етапах економічного розвитку країни.

Відносно цього можемо констатувати, що продовольча безпека нерозривно пов'язана з економічною безпекою і перетинається з іншими національними питаннями безпеки. Економічна безпека є базовою, системоутворюючою частиною національної безпеки, яка взаємодіє і проникає в усі її сфери і служить основою всіх інших видів безпеки.

Розглянуті визначення продовольчої безпеки дозволяють виділити наступні аспекти: по-перше, продовольча безпека безпосередньо пов'язана з економічним розвитком країни; по-друге, продовольча безпека розглядається не інакше, як ринковий стан при збереженні збалансованості пропозиції і попиту на продовольчі товари; і по-третє, існує підхід до розкриття продовольчої безпеки через концепцію економічної безпеки.

На основі аналізу категорії «безпека» та категорії «продовольча безпека» можна навести власну точку зору щодо місця продовольчої безпеки в загальній системі національної безпеки (рис. 1.3).

Економічна і соціальна безпека передбачає забезпечення населення високоякісними та доступними продовольчими ресурсами, а також сприяє зростанню добробуту, зниженню рівня бідності та диференціації доходів населення, як основи забезпечення всіх груп населення необхідним для нормальної життєдіяльності продовольством. Відповідно, продовольча безпека пов'язана з економічною та соціальною безпекою.

Рис. 1.3. Зв'язок продовольчої безпеки з іншими складовими у системі національної безпеки

Міжнародна безпека пов'язана з продовольчою і економічною безпекою, що в сучасних умовах визначається у контексті наслідків війни росії проти України, а також набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС. Взаємозв'язок продовольчої та інформаційної безпеки пов'язаний із забезпеченням інформаційними ресурсами від зовнішніх і внутрішніх загроз, і так само з підвищенням інформованості покупців і сприяння в компетентному виборі продукції. Особлива увага в даний час приділяється екологічній безпеці, яка покликана сприяти забезпеченню населення екологічно безпечними продуктами харчування, а також введенню жорсткого контролю за ввезенням, виробництвом і обігом продуктів харчування та їх компонентів.

Коротка характеристика деяких елементів національної безпеки дозволяє говорити про те, що продовольча безпека тісно переплітається з усіма видами національної безпеки, та у більшості найбільш розвинених країнах стан національної продовольчої безпеки оцінюється через систему критеріїв і кількісних параметрів, в тому числі їх порогових (критичних) значень.

1.2. Система продовольчої безпеки у національному й глобальному вимірі

Швидкі, часто непередбачувані зміни, що відбуваються в інституційному та соціально-економічному середовищі, нові виклики та загрози, що постають перед Україною та країнами світу, також посилення глобальних зрушень в економічних і політичних системах потребують своєчасних управлінських рішень на загальнодержавному рівні у частині розроблення відповідних стратегій, програм, планів з питань формування продовольчої безпеки країни.

Формування стратегії розвитку України (це стосується і питань повоєнної відбудови) передбачає урахування низки показників економічної безпеки, ключовими з яких вбачаються:

- рівень самозабезпечення продовольством;
- продовольчий суверенітет.

У свою чергу, самозабезпечення продовольством та продовольчий суверенітет виступають важливими елементами міжнародної конкурентної позиції та індикатором сталого зростання країни, що підкреслює вагомість дослідження системи забезпечення продовольчої безпеки у ракурсі національного й глобального вимірів.

У широкому розумінні, поняття «продовольча безпека» прийнято використовувати для характеристики стану продовольчого ринку окремих людей, домогосподарств, об'єднаних територіальних громад, країни, групи країн або світового ринку в цілому. У цьому ключі слід розмежовувати ієрархічні рівні продовольчої безпеки, а саме:

- рівень I: продовольча безпека людей, домогосподарств (мікро-, локальний рівень);
- рівень II: продовольча безпека регіону (мезо- або регіональний рівень);
- рівень III: національна продовольча безпека (національний (загальнодержавний) рівень);

– рівень IV: світова продовольча безпека (мега-, глобальний рівень) (рис. 1.4).

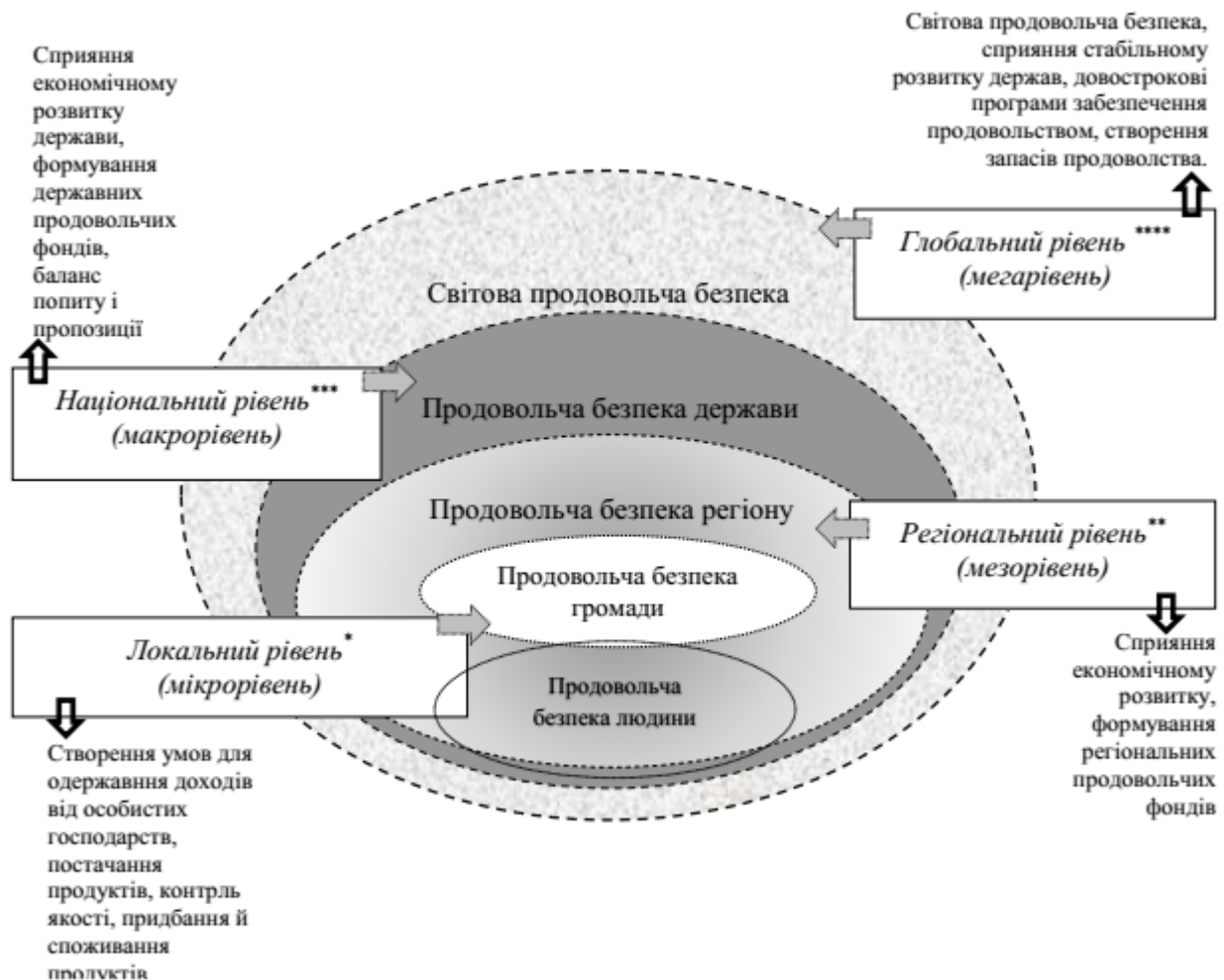

Рис. 1.4. Ієрархічні рівні формування продовольчої безпеки [45]

Локальний рівень формування системи продовольчої безпеки передбачає належність об'єкта дослідження безпосередньо до окремих людей та громади як базових суб'єктів мікрорівня. Суб'єктами продовольчої безпеки на даному рівні є власне домашні господарства та окремі громадяни, завданням яких є придбання й збалансоване споживання харчових продуктів, кількісні та якісні параметри виробництва яких детермінують рівень задоволення споживчого попиту і, у свою чергу, стимулюють пропозицію. Натомість, зростання споживчого попиту зумовлює підвищення ефективності виробничої та господарської сфер, що й визначає сприятливий цикл економічного добробуту.

Варто зазначити, що важливу роль в системі управління продовольчою безпекою на локальному рівні відведено місцевим органам управління (муніципалітет, район, територіальна громада). Особливо актуальним це питання є за умов реалізації політики децентралізації в Україні.

На мезорівні об'єктом продовольчої безпеки є її регіональна система як цілісна структура, а суб'єктами безпосереднього забезпечення – суб'єкти територіального управління (як правило, регіональні органи державної влади) за рахунок системного забезпечення населення якісними продуктами харчування та сприяння їх фінансовій спроможності для створення належних умов життєдіяльності, підтримка регіонального соціально-економічного й політичного розвитку. Функціональний зміст та векторна спрямованість вирішення проблем цього рівня ґрунтуються на таких положеннях: по-перше, повноцінне забезпечення продуктами харчування на рівні окремих регіонів у прив'язці до зрівноваженого розвитку сільського господарства, галузей харчової та переробної промисловості; по-друге, формування ефективної маркетингової інфраструктури агропродовольчого ринку та імплементація інноваційних технологій у виробничо-логістичний процес.

На національному (державному) рівні вирішуються проблеми виробництва продуктів харчування за основними їх видами, зрівноваження попиту й пропозиції на продовольчому ринку, а також здійснення безперервного моніторингу стану продовольчої безпеки в країні в цілому – комплексної системи моніторингу, збору, обробки, узагальнення й аналізу показників рівня і структури споживання населенням харчових продуктів, їх економічної доступності, достатності державних продовольчих ресурсів та продовольчої незалежності. Варто відзначити, що суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки такого рівня є уряд та органи законодавчої і виконавчої влади через розроблення законодавчої, нормативно-правової та ресурсної бази для забезпечення продовольчої безпеки, заснування різноманітних фондів і їх резервів, стабілізації соціально-економічного розвитку тощо [46, с. 32].

Об'єктом глобального рівня продовольчої безпеки є світова продовольча безпека. Саме цей рівень є платформою для вирішення проблем голоду у світі в цілому, недоїдання, бідності та низької якості життя на планеті. Суб'єктами формування продовольчої безпеки є спеціалізовані органи ООН (Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО), Світова організація торгівлі (WTO), Комітет з продовольчої безпеки, Всесвітній банк та ін.). Функціональною областю суб'єктів даного рівня є стабілізація економічного розвитку світової спільноти, реалізація довгострокових програм забезпечення продовольством, створення запасів продовольства.

Нині існує чотири наукові підходи щодо ідентифікації процесу формування продовольчої безпеки: економічний, соціальний, політичний, екологічний. На основі вивчення вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з проблем агропродовольчого забезпечення держави, вважаємо за необхідне використовувати системний підхід до формування продовольчої безпеки.

Поняття «система продовольчої безпеки» досліджувалось у працях таких видатних українських вчених як В. Амбросов, Н. Басюркіна, Л. Бойко, З. Бондар, О. Вараксіна, В. Данілов-Даніл'ян, Ю. Дятлова, В. Кифяк, М. Кожух, Ю. Лопатинський, Р. Лопатюк, Г. Мазур, Л. Молдаван, В. Немченко, В. Осецький, А. Пісоцький, А. Прилуцький, Н. Савіна, Н. Сеперович, В. Цибок, М. Шевченко, О. Шевцов та інші. А. Пісоцький зосереджує увагу на управлінській складовій економічної системи (в контексті якої переважно й досліджуються проблеми продовольчої безпеки) і зазначає, що економічні відносини завжди потребуватимуть регулювання, яке уособлює сукупність важелів державного і ринково-конкурентного впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві [47].

Під системою продовольчої безпеки пропонується розуміти комплекс управлінських, соціально-економічних, організаційних, правових, науково-інноваційних, інформаційних, екологічних та інших заходів, спрямованих на захищеність життєво важливих інтересів людини, громади, регіону і держави у частині уможливлення фізичної, економічної та соціальної доступності,

безпеці та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення і продовольчого суверенітету.

Системність формування продовольчої безпеки передбачає конфігурацію принципів побудови цілісної системи продовольчого забезпечення та компетентне управлінське супроводження цього процесу. О. Скидан стверджує про наявність таких основоположних принципів формування продовольчої безпеки держави: «принцип соціальності (передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини); комплексність (одночасний вплив на всі складові системи); системність (всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки); адекватність у виборі регуляторів, що пов'язано з неоднозначністю їх дії на різних етапах розвитку економічної системи та за умов зміни кон'юнктури ринків; стійкість системи (обов'язкове дотримання вищевказаних принципів незалежно від зміни зовнішнього середовища)» [48]. І. Манзій пропонує такі принципи, як самозабезпеченість, стабільність, незалежність, доступність, якість, збалансованість, достатність [49].

Варто зазначити, що повною мірою погоджуємося із керівними принципами формування продовольчої безпеки, задекларованими у проекті Закону України «Про продовольчу безпеку України». Існуючий перелік закріплених у цьому законі базових постулатів (принципів) продовольчої безпеки (якість і безпечність, фізична та економічна доступність основних харчових продуктів для населення в кількості та асортименті, що необхідні для забезпечення раціонального харчування; взаємне визнання загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів та відповідальності у питаннях виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості та безпеки життєво важливих продуктів харчування; економічна обґрунтованість національних потреб, пов'язаних із забезпеченням населення продовольством, достатність і стабільність запасів продовольства; гармонізація національних стандартів у системі міжнародної продовольчої безпеки в умовах глобалізації та економічної

інтеграції; своєчасність заходів із забезпечення продовольчої безпеки реальним і потенційним загрозам), варто розширити за рахунок уведення таких компонент:

по-перше, соціальне партнерство та громадянська солідарність у питаннях управління розвитком сільського господарства та харчових систем, захисту довкілля та сталого використання природних ресурсів;

по-друге, транспарентність політики продовольчої безпеки.

Вказані принципи формують базові умови забезпечення, до яких слід відносити розвиток агропродовольчого сектора, харчової промисловості; забезпечення доходів населення; повноцінне і здорове харчування; ефективна зовнішньоекономічна діяльність у сфері харчової промисловості. У цьому зв'язку, завданнями держави у площині формування продовольчої безпеки, вбачається створення сприятливих умов для стабільного розвитку сільського господарства, а також збалансованість ринкової кон'юнктури (попит та пропозиція продуктів харчування) на тлі суттєвих коливань рівня виробництва в агропродовольчій системі національної економіки, які, зокрема, пов'язані зі спробою анексії росією традиційних сільськогосподарських регіонів України.

Водночас, як уже відзначалося, чинні в Україні нормативно-правові акти у сфері продовольчої безпеки наразі повною мірою не відповідають поставленим завданням та викликам сталого розвитку, є рамковими, містять декларативні положення, не позбавлені юридичних колізій, не мають конкретних механізмів реалізації, а тому не вирішують безпосередньо питання забезпечення продовольчої безпеки держави, встановлюючи лише певні програмні напрями та орієнтири.

Це вимагає зміни доктрини продовольчої безпеки України, яка має не тільки визначати інституційноправові та організаційно-економічні основи державної політики захисту і гарантування продовольчої безпеки України для забезпечення національних інтересів, а й сприяти балансу продовольчих ресурсів на світовому рівні.

Міжнародними стандартами та нормативними документами розвинених країн та їх об'єднань у сфері продовольчої безпеки є такі: The European Food Safety Authority (EFSA); The Food Safety Modernization Act (FSMA), USA; Food Safety and Inspection Service Administrative Provisions, USA; Hazard Analysis and Critical Control Point (HACCP) Systems, USA; Food for Human Consumption, USA; The China Food and Drug Administration (CFDA); The International Food Standard (IFS), EU; FAO/WHO Codex Alimentarius та ін.

Досвід зарубіжних країн, у т. ч. країн Європейського Союзу, засвідчує необхідність урахування міждержавного аспекту забезпечення продовольчої безпеки. У рамках Європейського Союзу діє свобода руху товарів, у т. ч. і продовольчих, що, на думку В. Шишлюк та В. Самокиш, потребує узгодженості національних концепцій, принципів та процедур забезпечення продовольчої безпеки. Крім того, продовольчу безпеку можна вважати одним із ключових чинників появи Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу, основним напрямом якої стало вирішення глобальної проблеми забезпечення продовольством. Також особливу увагу приділено формуванню попиту на продовольчі товари, який може задовольнятися внутрішніми потужностями харчової промисловості. Проте варто враховувати, що «ринок не завжди зможе гарантувати такі елементи, як продовольча безпека під час кризи, стабільні ціни на продукти харчування, здорові продукти харчування за доступними цінами, продовольче різноманіття, доступні продукти харчування для бідних, особливо під час кризи» [50, с. 137].

На Саміті ООН зі сталого розвитку було ухвалено «Цілі сталого розвитку» (Глобальні цілі: 17 цілей, яким відповідають 169 завдань) (строки дії 2015 – 2030 рр.), які замінили «Цілі розвитку тисячоліття», термін реалізації яких закінчився у 2015 р. Проблему забезпечення продовольчої безпеки чітко виписано у Цілі 2: «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства». Декларується ця ціль у такому форматі: «ЦСР спрямовані на припинення всіх форм голоду та недоїдання до 2030 року і забезпечення доступу, насамперед

для дітей, до поживних харчових продуктів у достатній кількості впродовж усього року. Це передбачає стимулювання сталих методів ведення сільського господарства: підтримку дрібних фермерів і забезпечення рівноправного доступу до землі, технологій і ринків. Для цього також потрібне міжнародне співробітництво з метою залучення інвестицій в інфраструктуру і технології для підвищення продуктивності сільського господарства» (рис. 1.5).

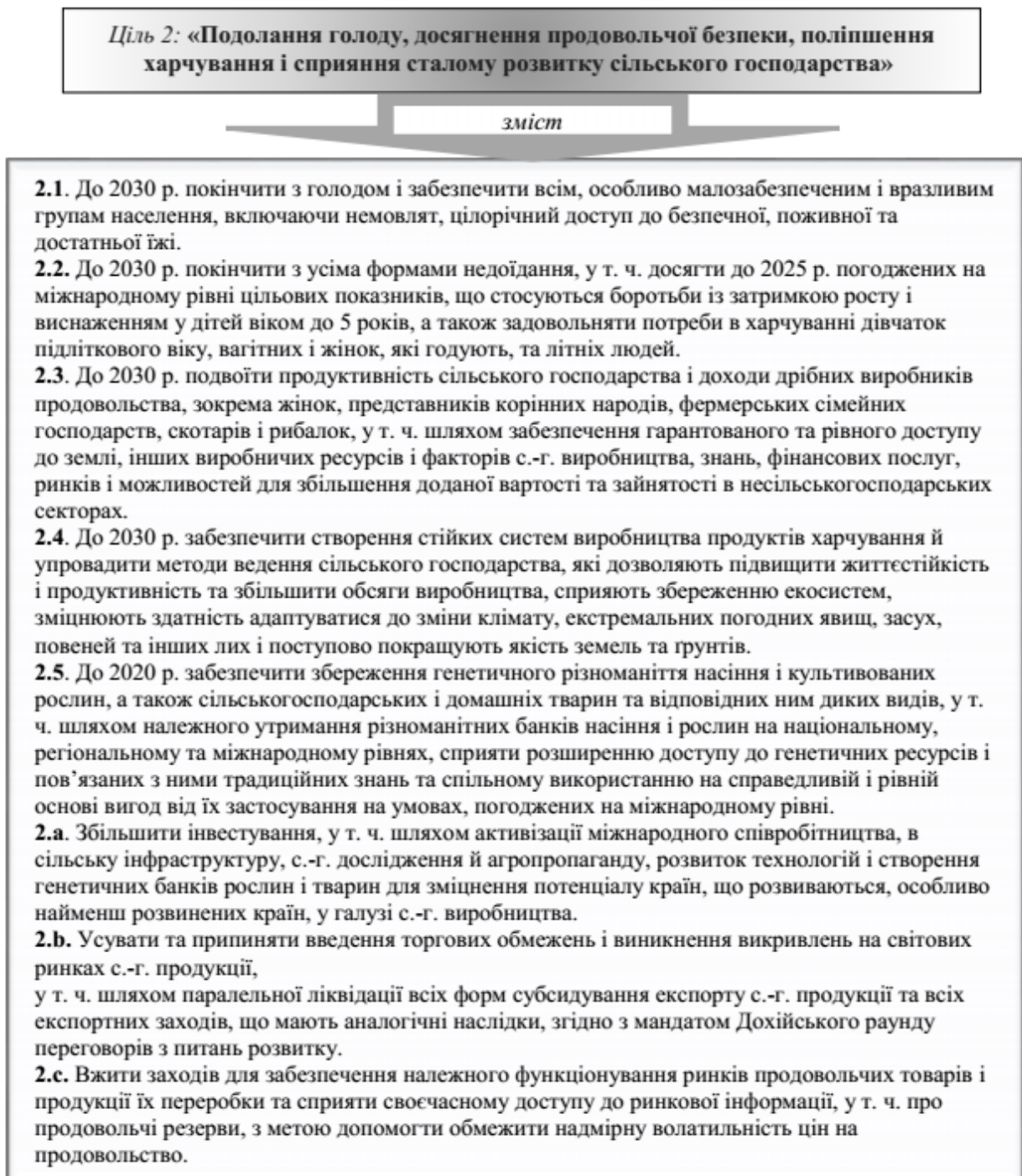

Рис. 1.5. Зміст Глобальної цілі продовольчої безпеки (Ціль 2)

Завданням кожної країни визначено необхідність адаптації Цілей до індивідуальних умов кожної із них, тобто упровадження на національному рівні. У 2017 р. Уряд України презентував Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). У доповіді окреслено результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку.

На національному рівні, у рамках реалізації програми Цілей сталого розвитку в Україні, визначено чіткі кроки, тобто національні завдання у напрямі забезпечення продовольчої безпеки держави (Ціль 2: «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства»), а саме:

- забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення;
- підвищити удвічі продуктивність сільського господарства, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій;
- забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій;
- знизити волатильність цін на продукти харчування [51].

Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» закріплено прагнення та наміри досягнення глобальних цілей сталого розвитку та можливостей їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку нашої держави [52].

Отже, формування системи продовольчої безпеки є детермінантою сталого розвитку України. Прийняття управлінських рішень щодо розробки ефективного інструментарію управління продовольчою безпекою має ґрунтуватись на результатах аналітичного дослідження стану, тенденцій та перспектив розвитку основних чинників, які на неї впливають та формують. До уваги слід брати трансформації, характерні як для українського суспільства у

цілому та агропромислового сектору, зокрема, так й сучасні тренди розвитку європейських і світових аграрних ринків.

1.3. Механізми забезпечення продовольчої безпеки

Механізм являє собою систему взаємопов'язаних елементів, що функціонують на основі єдиних принципів для реалізації основних функцій системи. Механізм забезпечення продовольчої безпеки країни являє собою систему взаємопов'язаних елементів (компонентів механізму), що функціонують на основі єдиних принципів для реалізації основних функцій системи забезпечення продовольчої безпеки.

З. Бондар, підкреслюючи необхідність досягнення цілей державної політики продовольчої безпеки та взаємозв'язок її ключових дефініцій, виокремлює цільовий та системний підходи до формування комплексного механізму забезпечення продовольчої безпеки і вважає, що основні складові комплексного механізму забезпечення продовольчої безпеки представляють собою окремі механізми, об'єднані в систему організаційних, інституційних, правових, соціальних, фінансових, інформаційно-аналітичних та науково-методологічних засобів, які повинні використовуватись у комплексі, що в свою чергу має забезпечити та сприятиме підвищенню її ефективності [53].

Окрім вищезазначених методологічних підходів до визначення сутності механізму продовольчої безпеки та його основних складових, різні автори виокремлюють і інші методологічні основи формування теоретичних систем. Н. Басюркіна використовує детермінований метод, наголошуючи на необхідності стабілізації та розвитку аграрно-продовольчого комплексу і міжрегіональних продовольчих зв'язків, і виокремлює трудовий, інституційний, науково-технічний, інфраструктурний, нормативно-правовий, інформаційний та фінансовий компоненти [54].

О. Вараксіна застосовує концептуальний підхід до визначення сутності та процесів формування організаційно-економічного механізму продовольчої

безпеки соціально-економічної системи національного рівня, який, на думку автора, ґрунтується на структурно-логічному підході, визначаючи тактичні цілі, завдання, організаційні та економічні важелі механізму продовольчої безпеки. О. Вараксіна виокремлює економічну, соціальну, екологічну, правову, організаційну та адміністративну складові механізму продовольчої безпеки [55, с. 7]. На нашу думку, визначені методологічні основи та компоненти формування механізму продовольчої безпеки є суттєвими і мають бути враховані при здійсненні аналізу ефективності функціонування механізму продовольчого забезпечення.

Ми в своєму розумінні сутнісної основи системи забезпечення продовольчої безпеки підтримуємо концепцію «сталого розвитку», основи якої були розроблені видатним вченим В. Вернадським. Концепція «сталого розвитку» передбачає такий стан задоволення життєво-важливих потреб людства, при якому масштаби експлуатації ресурсів, орієнтація технічного розвитку, напрями капіталовкладень та інституціональні зміни узгоджуються з теперішніми та майбутніми потребами, а діяльність людини не спричинює негативний вплив на функціонування оточуючого середовища та природну основу для відтворення життя людини. Отже, виходячи з основ теорії сталого розвитку, можна зробити висновок щодо необхідності функціонування механізму продовольчої безпеки на принципах інваріантності та відтворюваності.

Щодо визначення основних компонентів механізму, то, відповідно до визначення Комітету ООН з всесвітньої продовольчої безпеки, продовольча безпека є станом, при якому всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до безпечної та поживної їжі в кількості, достатній для задоволення їх харчових потреб і смакових переваг для ведення активного та здорового способу життя [56]. В даному визначенні, на нашу думку, також виокремлюється концепція сталого розвитку, основою якої є співвідношення соціальної, екологічної та економічної складових. А саме, соціальна складова відображається у рівному доступі всіх верств населення до

корисної та поживної їжі, що підкреслює соціальну справедливість. Екологічна складова відображається у забезпеченні людства безпечною їжею, тобто екологічно чистою, незабрудненою хімікатами питною водою та екологічно чистими продуктами харчування. Економічна складова відображається у необхідності економічного доступу населення до безпечної та поживної їжі.

Л. Молдаван також зосереджує увагу на необхідності реалізації основних положень концепції сталого розвитку, підкреслюючи важливість екологічної, економічної та соціальної складової в реалізації аграрних політик країн-учасниць ООН. Автор зазначає, що застосування токсичних хімічних засобів захисту рослин, антибіотиків, гормонів зумовили зіпсування структури ґрунтів і середовища життєдіяльності мікроорганізмів, зниження вмісту гумусу, хімічне забруднення угідь, водних ресурсів, повітря, накопичення шкідливих речовин у сільськогосподарських продуктах. Усвідомлення негативних наслідків існуючої економічної моделі обумовило прийняття на Конференції ООН документу, відповідно до якого для реалізації аграрних політик країн-учасниць ООН, спрямованих на довгостроковий еколого-економічний розвиток сільського господарства в інтересах кожної людини і людства в цілому, у практичній діяльності рекомендується застосування фінансових (державна підтримка виробництва і доходів, створення фондів тощо), інтелектуальних (наука, технології, освіта), інституційних (структурні формування з контролю за впровадженням) та юридичних (законодавчо-нормативні і інші акти) засобів [57, с. 46].

Виходячи з визначення продовольчої безпеки Комітету ООН з всесвітньої продовольчої безпеки, можемо зробити висновок, що для ефективного функціонування механізму продовольчої безпеки в країні необхідно забезпечити ефективне формування та функціонування організаційного, інституційного та інфраструктурного компонентів системи продовольчої безпеки, що мають сприяти фізичному доступу населення до безпечних і поживних продуктів харчування; фінансово-економічний та нормативно-правовий компоненти мають забезпечити економічну та фінансову доступність

населення до достатньої кількості необхідних продуктів харчування; науковий та соціальні компоненти мають створити умови для виробництва безпечних та поживних продуктів харчування, однакові умови соціального забезпечення для всіх груп населення, забезпечення продуктами харчування малозабезпечених верств населення в достатній кількості для активного та здорового життя.

Отже, на основі проведеного аналізу можемо зробити висновок що для ефективного функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки, що базується на концепції сталого розвитку, необхідно визначити наступні складові: організаційний (організаційні заходи з побудови ефективного механізму), інституціональний (формування інституцій для забезпечення реалізації основних функцій механізму), нормативно-правовий (формування нормативної бази для забезпечення ефективного функціонування механізму), фінансово-економічний (застосування економічних важелів та створення умов для залучення грошових ресурсів), інфраструктурний (застосування інфраструктурних важелів), науково-методичний (розробка науково-методичних засад ефективного функціонування механізму), соціально-трудова (забезпечення доступності продуктів харчування для всіх соціальних груп населення). Основні складові комплексного механізму забезпечення продовольчої безпеки та їх характеристика представлені у табл. 1.2.

Здійснимо інтерпретацію представлених складових комплексного механізму забезпечення продовольчої безпеки. Інституційний механізм забезпечення продовольчої безпеки представляє собою сукупність інституційних важелів, стимулів та заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування механізму продовольчої безпеки.

Ю. Лопатинський та В. Кифяк виокремлюють наступні напрями функціонування інституційного механізму: визначення системи пріоритетів розвитку соціально-економічної системи, формування окремих інституцій, побудова інституційної системи (структури базових інституцій у взаємозв'язках і взаємодії), формування інституційного середовища, інституційне

забезпечення функціонування окремого сектора економіки, підготовка інституцій чи інституційного середовища в цілому до трансформації.

Таблиця 1.2

**Характеристика основних складових комплексного механізму
забезпечення продовольчої безпеки країни**

Основні складові (механізми)	Характеристика
Інституційний	Сукупність інституційних важелів, стимулів та заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування механізму продовольчої безпеки
Організаційний	Сукупність правил та процедур щодо забезпечення формування та функціонування інституцій (суб'єктів) державної політики
Нормативно-правовий	Забезпечує формування нормативно-правової бази, що містить конкретні механізми, за допомогою яких держава здійснює вплив на функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки
Фінансово-економічний	Сукупність дій та напрямків щодо забезпечення застосування економічних важелів та створення умов для залучення фінансових ресурсів для функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки шляхом формування системи багатоканального фінансування
Інфраструктурний	Сукупність інфраструктурних важелів, стимулів та заходів, спрямованих на забезпечення реалізації основних завдань продовольчої безпеки
Науково-методичний	Сукупність дій та напрямків щодо забезпечення взаємодії органів публічної влади з питань формування та реалізації політики продовольчої безпеки та наукових установ в питаннях розробки методологічної бази, показників оцінки стану продовольчої безпеки
Соціально-трудоий	Сукупність засобів і методів організації соціально-трудоих відносин, спрямованих на забезпечення реалізації основних завдань механізму продовольчої безпеки
Інформаційно-аналітичний	Сукупність дій щодо забезпечення оперативної оцінки поточного стану продовольчої безпеки; виявлення проблем у сфері продовольчої безпеки; оцінки існуючих і прогнозованих ризиків та загроз формуванню продовольчої безпеки; прогнозування стану продовольчої безпеки; інформаційно-аналітична підтримка заходів щодо формування продовольчої безпеки.

До основних інструментів реалізації основних завдань інституційного механізму, який сприятиме розвитку аграрного сектора, автори відносять регулювання розвитку аграрного сектора всіма рівнями влади, ринкове (кон'юнктурне) регулювання, інфраструктурне забезпечення, саморозвиток і

саморегулювання суб'єктів аграрного сектора з урахуванням природно-ресурсного потенціалу території тощо. Ми підтримуємо позицію авторів і вважаємо, що до основних інструментів інституційного механізму відносяться регулювання розвитку аграрного сектора всіма рівнями влади, саморозвиток і саморегулювання суб'єктів аграрного сектора з урахуванням природно-ресурсного потенціалу території тощо. Щодо показників оцінки ефективності функціонування інституційного компоненту, то до основних показників ми відносимо ефективність здійснюваних заходів, відповідність функціонування вітчизняних інституцій кращим міжнародним практикам.

Організаційна складова механізму забезпечення продовольчої безпеки являє собою сукупність дій та напрямів щодо забезпечення застосування організаційних важелів та створення умов для дієвого регулювання продовольчого ринку. Організаційний компонент шляхом реалізації своїх функцій сприяє удосконаленню ринкового нагляду й контролю на ринку продовольства, створює умови для розвитку інфраструктурних складових ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, координує розвиток АПК щодо виробництва основних видів продовольства в регіонах. На регіональному рівні організаційний компонент сприяє побудові системи забезпечення продовольчої безпеки, релевантної соціально-економічним потребам регіонів за адміністративно-управлінською, економіко-виробничою й інфраструктурною складовими [58, с. 92].

До основних організаційних важелів комплексного механізму забезпечення продовольчої безпеки, на думку О. Вараксіной, відносяться дотримання вимог чинного законодавства та нормативно-правових актів у питаннях гарантування продовольчої безпеки, дієве регулювання правових відносин суб'єктів господарювання аграрного та продовольчих секторів, адміністративне регулювання економічної складової питань якості виробництва продовольства [55, с. 6]. Ми підтримуємо позицію авторів і вважаємо, що до основних інструментів реалізації основних завдань організаційного компоненту відносяться дієве регулювання правових відносин суб'єктів господарювання

аграрного та продовольчих секторів, адміністративне регулювання економічної складової питань якості виробництва продовольства тощо. До основних показників оцінки ефективності організаційного компоненту механізму ми відносимо раціональність організаційної структури, ланковість та гнучкість системи управління, відсоток інновацій у структурі організаційного механізму тощо.

Нормативно-правовий компонент механізму продовольчої безпеки забезпечує формування нормативно-правової бази, що містить конкретні важелі, за допомогою яких держава здійснює вплив на функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки. Правова складова, на думку М. Шевченко та З. Бондара, формується, виходячи з того, що на створення та розвиток нормативно-правової бази державної політики продовольчої безпеки здійснюють вплив різноманітні чинники, серед яких такі: особливості вихідного правового поля, особливості стану соціально-економічних умов країни в цілому, розширення міжнародної співпраці у сфері забезпечення продовольчої безпеки в Україні тощо. До основних інструментів реалізації основних завдань нормативно-правового компоненту відносяться система державних нормативів, стандартів, програм тощо. Ю. Дятлова зазначає, що нормативно-правовий механізм є найбільш вагомим в системі забезпечення продовольчої безпеки і містить такі інструменти, як законодавчі та інші нормативно-правові акти, нормативні документи, програми, концепції тощо [59, с. 91]. До показників оцінки ефективності нормативно-правового компоненту механізму ми відносимо рівень виконання прийнятих законодавчих актів, рівень фінансового забезпечення виконання заходів в прийнятих актах тощо.

Фінансово-економічний компонент механізму являє собою сукупність дій та напрямів щодо забезпечення застосування економічних важелів та створення умов для залучення фінансових ресурсів для функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки шляхом формування системи багатоканального фінансування. Фінансово-економічний компонент механізму

забезпечення продовольчої безпеки забезпечує створення системи фінансово-економічних важелів регулювання продовольчого забезпечення населення.

До основних економічних важелів О. Вараксіна відносить активність трансформаційних процесів в аграрному секторі, функціонально-галузева перебудова аграрного сектора та створення високоефективного виробництва, підвищення якості та безпечності продовольства, оптимізація інвестиційно-інноваційної діяльності виробників продовольства, підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного та продовольчого секторів, зміцнення та подовження тривалості життя населення [55, с. 6].

Економічна складова, на думку Ю. Дятлової, є найбільш дієвою та складною, оскільки містить цінову, фінансову й інші компоненти, які впливають на такий показник продовольчої безпеки, як економічна доступність продовольства [59, с. 93]. Щодо фінансової складової фінансово-економічної складової, то на думку М. Шевченко та З. Бондара, фінансовий компонент включає сукупність дій та заходів за трьома напрямками: класифікація проблем забезпечення продовольчої безпеки за сферами (економічна сфера, соціальна сфера, екологічна сфера та ін.), здійснення фінансування системи забезпечення продовольчої безпеки в умовах криз, надзвичайних ситуацій тощо, безпосередня фінансова підтримка продовольчої безпеки, яка може надаватися за різних умов та у багатоманітних формах. До основних показників оцінки ефективності фінансово-економічної складової механізму продовольчої безпеки ми відносимо рівень цін, рівень підтримки сільськогосподарських товаровиробників, регулювання експорту, імпорту тощо.

Інфраструктурний компонент комплексного механізму продовольчої безпеки представляє собою сукупність інфраструктурних важелів, стимулів та заходів, спрямованих на забезпечення реалізації основних завдань продовольчої безпеки. До основних елементів інфраструктурного компоненту, що мають забезпечувати реалізацію основних завдань механізму продовольчої безпеки, відносяться інноваційна інфраструктура, транспортна інфраструктура, інформаційно-комунікаційна інфраструктура тощо. Кожен компонент

реалізується шляхом застосування відповідних інструментів. До основних інструментів реалізації основних завдань інфраструктурного компоненту механізму продовольчої безпеки відносяться формування інфраструктурних мереж, інфраструктурна інтеграція тощо. До основних показників оцінки ефективності функціонування інфраструктурного компоненту механізму продовольчої безпеки ми відносимо рівень доступу до інформаційних мереж, якість інформаційних мереж, якість функціонування транспортної інфраструктури тощо.

Науково-методичний компонент механізму забезпечення продовольчої безпеки представляє собою сукупність дій та напрямків щодо забезпечення взаємодії органів публічної влади з питань формування та реалізації політики продовольчої безпеки та наукових установ в питаннях розробки методологічної бази, показників оцінки стану продовольчої безпеки тощо. З. Бондар зазначає, що науково-методична складова комплексного механізму забезпечення продовольчої безпеки полягає у тісній взаємодії органів державної влади, відповідальних за забезпечення продовольчої безпеки, та науково-дослідних інститутів і установ в питаннях напрацювання методологічної бази впровадження новітніх технологій виробництва, їх апробації та адаптації до природно-кліматичних особливостей України, проведенні наукової роботи по найбільш проблемним питанням галузі та закріпленню шляхів їх вирішення на законодавчому рівні [53, с. 32].

До основних інструментів реалізації основних завдань науково-методичного компоненту механізму продовольчої безпеки відносяться наукові лабораторії, науково-технічна кооперація тощо. До основних показників оцінки ефективності функціонування науково-методичного компоненту механізму продовольчої безпеки ми відносимо кількість запатентованих винаходів, кількість розроблених методичних рекомендацій тощо.

Інформаційно-аналітичний механізм забезпечення продовольчої безпеки України залишається остаточно несформованим; він не готовий діяти як єдина функціональна структура, що обумовлено недоліками нормативно-правової

бази у сфері забезпечення продовольчої безпеки, офіційних методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку. Наявні недоліки мають багатоаспектний комплексний характер, що й обумовлює необхідність удосконалення інформаційно-аналітичного механізму забезпечення продовольчої безпеки України.

Соціально-трудоий компонент комплексного механізму забезпечення продовольчої безпеки представляє собою сукупність засобів і методів організації соціально-трудоих відносин, спрямованих на забезпечення реалізації основних завдань механізму продовольчої безпеки. Соціально-трудоий компонент механізму продовольчої безпеки має на меті підвищення відсотка зайнятості населення в сфері виробництва та споживання продовольчих товарів з відповідною продуктивністю праці та конкурентоспроможною оплатою праці, з метою забезпечення реалізації основних завдань механізму продовольчої безпеки.

Н. Сеперович та О. Шевцов зазначають, що соціальний аспект продовольчої безпеки може включати наступні напрямки: фізична і економічна доступність продуктів харчування для всіх соціальних груп населення країни, безпечність продовольства для здоров'я та життя населення, соціально-економічний стан сільськогосподарських товаровиробників, демографія і забезпеченість трудовими ресурсами АПК. Дані напрями по-різному впливають на формування соціального аспекту продовольчої безпеки, але тісно пов'язані між собою [60]. До основних інструментів реалізації основних завдань соціально-трудоого компоненту механізму забезпечення продовольчої безпеки ми відносимо програми зайнятості працівників, програми щодо підвищення кваліфікації та стимулювання продуктивності праці, рівень доступності продуктів харчування для всіх соціальних груп населення країни тощо. До основних показників оцінки ефективності функціонування соціально-трудоого компоненту відносяться відсоток зайнятості населення, рівень кваліфікації працівників, продуктивність праці тощо.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СВІТУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

2.1. Стан і проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні та країнах світу

Забезпечення продовольчої безпеки є одним з найважливіших аспектів гарантування глобальної та національної безпеки, оскільки споживання продуктів харчування є базовою в загальному ряду людських потреб та лежить в основі формування високого рівня якості життя населення. Україна та світ на початку третього тисячоліття не вперше стикаються із проблемою забезпечення продовольчої безпеки в умовах кризових ситуацій.

Так, у 2020 – 2021 роках негативний вплив на забезпечення продовольчої безпеки здійснила світова пандемія COVID-19, через поширення якої відбулося зниження попиту на продукти харчування, мобільності та купівельної спроможності населення, збій у системі виробництва та постачання продовольства внаслідок введення карантинних заходів та обмежень на пересування [61]. Проте у 2021 р. Україна, незважаючи на негативний вплив пандемії COVID-19 на стан забезпечення продовольчої безпеки у світі, увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН, який підпорядковується Генеральній Асамблеї ООН через економічну і соціальну Раду ООН і конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. Оскільки Україна входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових і досить тривалий час позиціонується як «гарант продовольчої безпеки в багатьох країнах світу завдяки традиційно потужному продовольчому експорту» [62; 63]. Тож з початком повномасштабного збройного вторгнення російських військ на територію України його наслідки почали пов'язувати з настанням глобальної продовольчої кризи.

Продовольча безпека – комплексне поняття, яке зазвичай складається з трьох елементів: наявності продовольства, доступу до нього та використання.

Доступ до їжі, тобто наявність достатнього доходу або інших ресурсів для доступу до продовольства, вимірюється за допомогою Індексу доступності продовольства (ІДП). ІДП розраховується як відношення середньої заробітної плати до ціни кошика продуктів харчування. За оцінками фахівців Центру дослідження продовольства та землекористування при Київській школі економіки до вторгнення оцінка ІДП становила 12,4, що означало, що людина із середньою зарплатою могла купити продуктів харчування з нашого кошика на 12,4 місяці, натомість показник ІДП станом на травень 2022 р. становив 7,7, що означає зниження купівельної спроможності середнього споживача в Україні у цей період на 37,9 % [64]. Це сигналізує про істотне зниження доступу до продовольства для населення України.

Вторгнення в Україну призвело до істотного зростання цін на основні продовольчі товари в Україні та її регіонах. Найбільше підвищення цін спостерігалося у таких регіонах як: Херсонська область зі зростанням на 29,6 %, та Черкаська, Миколаївська, Сумська та Тернопільська області, які показали зростання на 13,1 – 10,3 %. У цілому по Україні ціни на хліб, борошно, м'ясо, молочні продукти, молоко та овочі зросли на 5,6 – 34,5 % залежно від продукту (рис. 2.1).

Найбільш значні зміни відбулися у таких категоріях товарів як пшеничне борошно (17 %), гречана крупа (27 %) та просо (35 %). Зростання цін на свинину (10 %), молоко (9 %), вершкове масло (12 %), цукор (7 %) і рослинне масло (13 %) з початком війни було досить помітним. Наприклад, у порівнянні з довоєнним періодом, зростання цін на цю продукцію не перевищувало 4 %.

Основними причинами підвищення цін стали зростаючі світові ціни на продовольство і енергоносії, викликані, серед іншого, масштабними інфраструктурними руйнуваннями, збільшенням витрат на логістику, збоями в операційній діяльності та поставках в Україні.

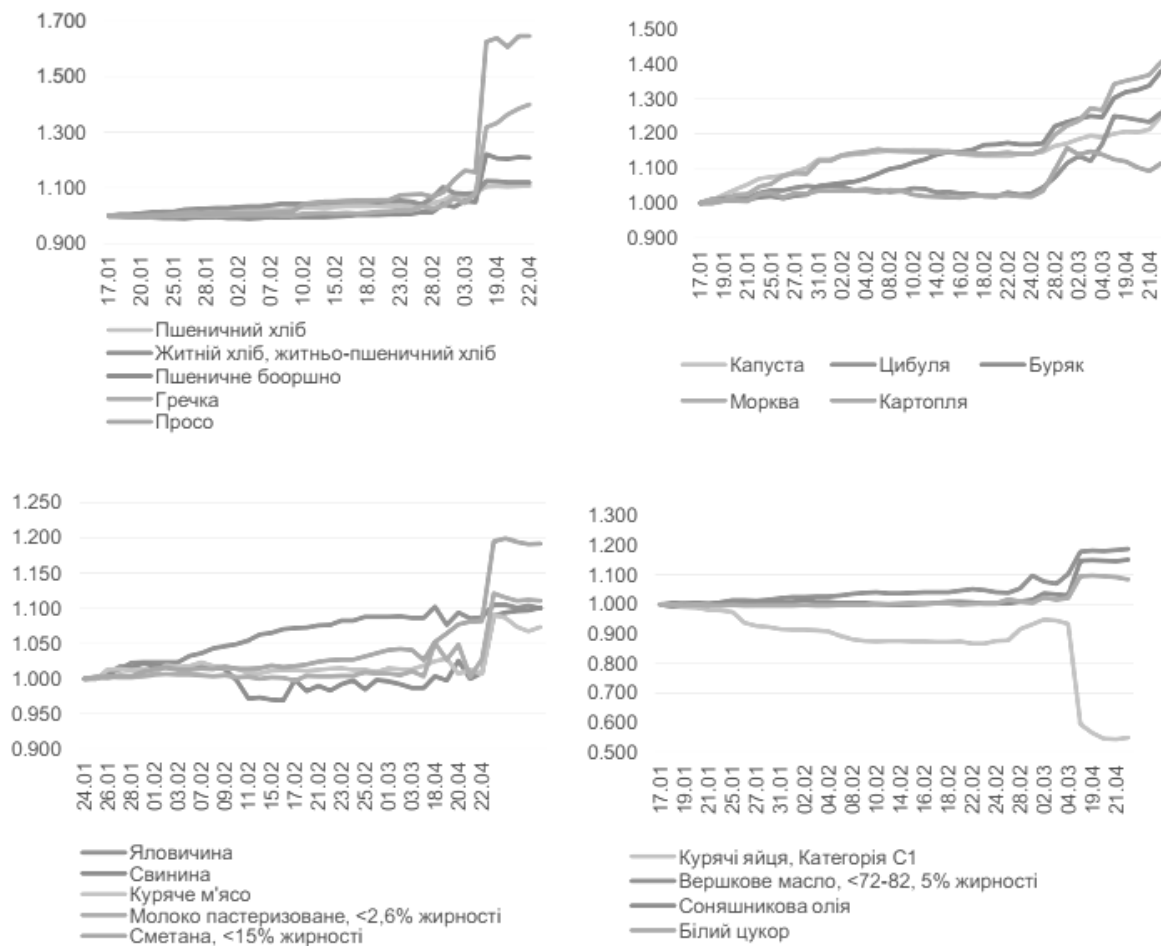

Рис. 2.1. Індекси денних цін на основні продовольчі товари в Україні, 17 січня – 22 квітня 2022 р. [64]

За даними Центру дослідження продовольства та землекористування при Київській школі економіки РФ та Україна грають вагомую роль у виробництві базових продуктів харчування. Вони складають 30 % світового експорту пшениці, 20 % експорту кукурудзи та майже 73 % експорту соняшникової олії. Україна постачає близько 10 % світового експорту пшениці, 15 % кукурудзи та ячменю і 50 % соняшникової олії, а РФ є однією з найбільших виробників добрив, що напряму пов'язані із виробництвом продовольства (OECD, 2021). [64]. Це означає, що світовий продовольчий ринок істотно залежить від даних країн. Через важливість сторін конфлікту у світовому експорті продовольства, високоймовірно, що війна призведе до ще однієї продовольчої кризи в деяких частинах світу. ФАО виділила наступні групи ризику: ті, що пов'язані з ринком продовольства, макроекономічні та гуманітарні (FAO, 2022) [64].

У порівнянні з лютим 2021 року, після повномасштабного вторгнення, Україна не контролює майже 20 % своєї території, що дорівнює втраченим 10 млн. тонн пшениці, 7 млн. тонн кукурудзи, 3 млн тонн ячменю та 2 млн. тонн соняшниквої олії.

Українські порти на Чорному морі заблоковані РФ. Як було заявлено Міністром аграрної політики та продовольства України, цього року 7 млн. тонн пшениці, 14 млн. тонн кукурудзи, 3 млн. тонн соняшниквої олії, 3 млн. тонн соняшниквої макухи, а також інші культури не вийшли на світовий ринок.

Таким чином можливо для інших країн і відкриються ширші можливості в експорті цих культур, але повна заміна втраченої продукції малоімовірна. Також, станом на травень, 23 країни ввели обмеження на 18 % експорту своєї сільгосппродукції, що ще більше затримує процес покриття нестачі у виробництві (AMIS Outlook, 2022).

Друга група ризиків стосується цін на їжу. Ситуація вже була загострена через пандемію, але під час війни ціни підвищилися вкрай. Станом на червень, Індекс цін на сільгосппродукцію вищий на 40 % у порівнянні з січнем 2021 року (FAO, 2022). Згідно з дослідженням Світового Банку, ціни на пшеницю і кукурудзу відповідно на 60 % і 42 % вищі, ніж у 2021 році (WB, 2022). Ціни на добрива також зросли на 30 % (KCFNS, 2022). Поточні високі ціни на добрива призведуть до їхнього меншого використання в наступному сезоні, що теж спричинить підвищення цін на продовольство через менший врожай.

Слід також враховувати інфляцію, яка виникла в зв'язку з війною. Дослідження Світового Банку показують, що в період між січнем і квітнем 2022 року інфляція цін на продукти харчування перевищувала 5 % майже у 90 % країн, що розвиваються і у 70 % цих країн, інфляція цін на продовольство перевищила загальну інфляцію (WB, 2022). Такий стрімкий стрибок інфляції в цілому спричинений підвищенням цін на паливо. У результаті, підвищені енергетичні витрати також зменшать обсяг виробленого продовольства.

Остання, не менш важлива група ризику, – гуманітарна. Згідно з оцінкою ФАО, у світі стане на 7,6 млн., а у гіршому випадку навіть на 13,1 млн., більше

голодуючих людей через війну РФ (FAO, 2022). Враховуючи вже існуючу кількість недоїдаючих людей, у 2022 році до 323 млн. людей можуть потерпати від гострої продовольчої нестачі (WFP, 2022). Більше того, Світовий Банк припускає, що з кожним відсотком зростання цін на їжу, 10 млн людей опиняються в бідності. Особливо вразливі – жінки та діти (Nature, 2022). Найбільша загроза чекає на Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Африку на південь від Сахари і Північну Африку, Близький Схід, включаючи країни з низьким рівнем доходу та дефіцитом продовольства [64].

Зупиняючись на наслідках війни в окремих країнах, слід розглянути наступні регіони. Країни Близького Сходу і Північної Африки надзвичайно залежать від української пшениці. Наприклад, Еритрея отримує 47 % пшениці з України, в той час як Єгипет, Туреччина та Іран в середньому імпортують 60 % своїх загальних запасів пшениці з України (FAO, 2022). У 2020 р. Ліван отримав 61,5 % пшениці з України (ОЕС, 2021). Враховуючи високий рівень бідності у цій країні, їй загрожує глибока продовольча криза: ціна на хліб ще в березні зросла на шокуючі 70 % (IPES-FOOD, 2022).

Інші країни Африки також вкрай вразливі до ризиків – Судан, Кенія, Ефіопія та Сомалі у найбільшій загрозі. Ціни на рослинну олію, хліб і пшеничне борошно вже стрімко зросли на фоні високих цін на пальне. Бурунді та Руанда також опосередковано залежні від соняшникової олії українського виробництва, бо імпортують її з Єгипту (EU Commission, 2022). Згідно з WFP, Західна Африка та регіон Сахель теж знаходяться під впливом війни РФ: до 10 млн. мешканців цих регіонів можуть опинитися в умовах голоду [64].

Низка країн Азії, таких, як Пакистан, Бангладеш та Індонезія переживають схожі до вищезгаданих країн проблеми: більшість їхніх запасів пшениці також залежать від України та РФ. Враховуючи значимість локшини та хлібу у щоденному раціоні людей цього регіону, через великий попит, ціни на дані продукти продовжують стрімко зростати (US Global Leadership Coalition, 2022) [64].

Стосовно більш розвинених регіонів, наслідки війни не такі виражені. Хоч Європа і не зіткнулася з великою проблемою недоступності продуктів, але в короткому періоді не здатна швидко замінити соняшникову олію, а також переживає підвищення цін на паливо (EU Parliament, 2022). США планує переорієнтуватися на виробництво сої, бо воно не потребує великої кількості добрив.

Таким чином, вплив повномасштабного вторгнення РФ на світову продовольчу безпеку є вагомим та довготривалим. РФ посягнула не тільки на територіальну цілісність та народ України, а й ставить під загрозу благополуччя людей всього світу, – напряду впливає не тільки на українців, а й на громадян інших країн, закриваючи доступ до якісного харчування. Дії РФ вже несуть за собою наступну продовольчу кризу, що не допустимо ні в якому разі. Щоб вберегти своїх громадян від продовольчої небезпеки, уряди держав мають негайно застосовувати міри протидії державі-агресору [64].

Війна РФ проти України продемонструвала вразливість як національних так і глобальних продовольчих систем від антропогенних (вплив збройних конфліктів), економічних (зростання світових цін на продовольство) та природних чинників (збільшення впливу неврожаїв внаслідок порушення глобальних поставок продовольства) [65; 66]. Адже наслідки цієї війни ведуть до скорочення продовольчого забезпечення багатьох країн Близького Сходу та Північної Африки, які імпортують понад 90 % усього продовольства. Зокрема, експерти Світового банку та ЄБРР відзначають, що «жертвами» російської агресії проти України можуть стати Туреччина, Єгипет, Індія, Таїланд, Грузія, Вірменія, ПАР, Ліван та навіть ШріЛанка [65]. Крім того, її наслідки призведуть до виникнення серйозних загроз подальшого підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН від 11.03.2022 р., через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20 %); глобального стрибка інфляції, якою передусім буде вражено країни з

малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці [67].

Їхню позицію підтримують і вітчизняні аналітики, які наслідками бойових дій, що ведуться РФ на території України, визначають:

- порушення цілісних ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності щодо створення доданої вартості в агропромисловому комплексі, пов'язаної із виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів;

- ускладнення здійснення сільгоспробіт в областях, де ведуться активні бойові дії, зростання вартості мінеральних добрив та пального, втрата посівних площ та врожаю на територіях, які опинились в окупації. Сукупно це веде до зменшення врожайності, зборів і експорту зернових та іншої сільгосппродукції; ускладнення експорту української сільгосппродукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ (понад 60 % сільгосппродукції України експортується морем), що негативно вплине насамперед на країни, які залежать від імпорту харчової продукції, оскільки часткова диверсифікація каналів експорту завдяки переорієнтації на залізничний та річковий транспорт не дозволяє вийти на довоєнні обсяги експорту;

- прямі збитки для українських сільгоспвиробників та економіки країни, значний тиск на платіжний баланс, що негативно впливатиме на курс валют;

- різкий стрибок цін на харчові продукти в країнах світу, ускладнення стану продовольчого забезпечення, що створює загрозу голоду в країнах Африки та Азії, і який може поглибити подальшу міграційну кризу.

Разом з цим також варто зазначити, що сьогодні близько третини українських полів є непридатними для посіву через бойові дії. Негативно вплинули на забезпечення продовольчої безпеки подорожчання пального та ускладнення логістики. Складна ситуація і зі збиранням урожаю в регіонах, які перебувають у зоні ведення активних бойових дій, а також тих, що регулярно обстрілюють війська країни-агресора. Особливо небезпечним є дистанційне

мінування засіяних полів, оскільки, незважаючи на попереднє їх обстеження працівниками підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій України, непоодинокі випадки травмування сільгосппрацівників під час збирання врожаю. Також окупантами цілеспрямовано знищуються сільськогосподарська техніка та інфраструктура, у тому числі сховища зерна на сході та півдні країни, а на тимчасово окупованих територіях фермерів примушують продавати зерно за заниженими цінами. Фіксуються також непоодинокі випадки пожеж на полях. Крім того, дії РФ стосовно розкрадання українського зерна спрямовані не лише на розграбування національних цінностей, а й на спричинення голоду серед цивільного населення на тимчасово окупованих територіях. У такий спосіб РФ, разом із енергоносіями (нафтою і газом) та захопленням ядерних об'єктів, намагається отримати ще один інструмент для глобального шантажу – продовольчий.

За даними Corteva Agriscience, Україна посідає останнє місце серед країн Європи у Глобальному індексі продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI) 2022 року[68].

Цей показник агрегується з 59 індикаторів у розрізі таких чотирьох субіндексів: 1) фізична доступність продуктів харчування; 2) економічна доступність; 3) якість і безпека продовольства; 4) природні ресурси та стійкість. У 2022 році GFSI був доповнений новими індикаторами (до 68) і визначений для 113 країн світу (рис. 2.2). Як можемо спостерігати з рис. 2.2, серед представлених країн найвищі показники Глобального індексу продовольчої безпеки мають 11 європейських країн. Перші три позиції займають Фінляндія (83,7), Ірландія (81,7) та Норвегія (80,5). Високий рейтинг цих країн сформувався за такими субіндексами, як «фізична доступність» та «якість і безпека». Дещо нижчими показниками характеризуються субіндекси «економічна доступність» й «природні ресурси та стійкість» [68].

Рейтинг	Країни	GFSI	Субіндекс фізичної доступності	Субіндекс економічної доступності	Субіндекс якості та безпеки	Субіндекс природні ресурси та стійкість
1	Фінляндія	83,7	91,9	70,5	88,4	82,6
2	Ірландія	81,7	92,6	70,5	86,1	75,1
3	Норвегія	80,5	87,2	60,4	86,8	87,4
4	Франція	80,2	91,3	69,0	87,7	70,3
5	Нідерланди	80,1	92,7	70,7	84,7	69,2
6	Японія	79,5	89,8	81,2	77,4	66,1
7	Канада	79,1	88,3	75,7	89,5	60,1
8	Швеція	79,1	91,9	68,3	85,0	68,3
9	Великобританія	78,8	91,5	71,6	77,6	71,1
10	Португалія	78,7	90,0	77,0	79,8	64,5
11	Швейцарія	78,2	89,2	76,8	73,5	69,5
12	Австрія	78,1	91,3	67,1	81,2	69,7
13	США	78,0	87,1	65,1	88,8	69,4
14	Данія	77,8	92,1	63,2	89,1	63,8
15	Нова Зеландія	77,8	91,6	67,7	73,1	75,1
16	Чеська Республіка	77,7	91,3	69,4	76,3	70,3
17	Бельгія	77,5	92,6	64,6	88,4	61,0
	.....					
71	Україна	57,9	66,6	48,1	71,3	43,5

Рис. 2.2. Рейтинг України й окремих країн світу за Глобальним індексом продовольчої безпеки у 2022 р.

За результатами аналізу, глобальна продовольча безпека продовжує погіршуватися. Стан продовольчої безпеки в Україні погіршився суттєво – країна посідає 71 сходинку Індексу серед 113 країн, хоча в минулому році була на 58 місці. Глобально показники Індексу показують, що за останні кілька років рівень доступності сільськогосподарських ресурсів покращився. Однак загалом в сільському господарстві показники залишаються низькими, включаючи відсутність державних витрат на сільськогосподарські дослідження та розробки, іригаційну інфраструктуру та поліпшення родючості ґрунту. Продовольча система також залишається дуже вразливою до кліматичних впливів: посух, повенів та відсутності достатньої кількості води для сільського господарства.

Фахівці зазначили, що розв'язана росією війна суттєво вплинула на стан продовольчої безпеки в Україні. За показником «Доступність продуктів харчування» Україна отримала 48,1 бал зі 100 і посідає 93 місце у світі та 26

місце з 26 країни Європи. Найслабкішими чинниками за цією метрикою в країні є:

- політичні та соціальні бар'єри;
- інфраструктура ланцюга постачань;
- розвиток сільськогосподарських досліджень;
- стратегія доступу до продуктів харчування.

Найгірший показник української продовольчої безпеки – «Сталість та адаптивність» (43,5 балів зі 100 та 94 місце глобально). Він відображає суттєві проблеми стосовно доступу та управління водними ресурсами, а також недоліки в системі управління ризиками.

За показником забезпечення продуктами харчування Україна посідає найгірше місце в Європі і 65 сходинку глобально. Це спричинено суттєвим зростанням цін, зміною середніх витрат на продукти харчування та відсутністю потужних державних програм захисту.

Єдиний показник, який демонструє кращу ситуацію – фактор якості та безпечності їжі. За ним Україна налічує 71,3 бали зі 100 або 52 сходинку глобального рейтингу. За оцінками експертів, українці вживають достатньо якісного білку, а харчові продукти загалом є безпечні, хоча раціон середнього українця не відзначається різноманітністю.

Очевидно, що така ситуація не може позитивно впливати на забезпечення продовольчої безпеки України в перспективі та знижує конкурентоспроможність суб'єктів вітчизняного аграрного сектору на світовому аграрному ринку. Це вимагає приведення параметрів розвитку аграрного сектору у відповідність до викликів і загроз у сфері забезпечення населення продовольством.

У Corteva зазначили, що зараз фактично продовольча безпека України стає відповідальністю бізнесу – агрохолдингів, малих та середніх господарств, а також їх партнерів-постачальників ресурсів. «Аграрний сектор України працює не лише заради продовольчої безпеки українців, але і для підтримки інших країн світу. Це твердження ще раз підкреслив 2022 рік, коли розв'язана

рф війна зруйнувала частину продовольчих ланцюгів і значення України в забезпеченні світу продовольством усвідомили всі. Але в середині країни ситуація залишається складна. Фермери змушені працювати в умовах постійного ризику для власного життя. Населення ж, особливо в деокупованих регіонах та поруч з фронтом, часто не має доступу до достатнього харчування», – зазначив Сергій Харін, керівник бізнесу Corteva Agriscience в Східній Європі.

2.2. Механізми державної політики забезпечення продовольчої безпеки в умовах російської агресії

З початком повномасштабного вторгнення росії державна політика забезпечення продовольчої безпеки зазнала суттєвих змін у відповідь на це.

Було прийнято низку нових законодавчих актів, або внесено зміни до існуючих, більшість цих змін пропонується застосовувати у період воєнного стану, вони, у тому числі, поширюються на малих та середніх сільськогосподарських виробників з оборотом не більше 20 млн. євро на рік, що еквівалентно підприємству, що обробляє до 10 000 гектарів. Зокрема:

- усі підприємства з річним оборотом менше 10 млрд. грн. (340 млн. дол. США) мають право на 2 %-й податок з обороту і звільнення від ПДВ і податків на прибуток;
- скасовано акцизний податок на паливо (згідно Закону № 2618 з 30 вересня 2022 р. вже повернено), знижено ПДВ з 20 % до 7 %;
- скасовано імпортні мита на більшість товарів (за винятком алкоголю і тютюнових виробів), а також вимогу про внутрішнє маркування;
- введення фіксованого обмінного курсу валюти та заборона на купівлю іноземної валюти резидентами;
- введення «Списку Критичного Імпорту», який дозволяє організаціям здійснювати перекази в іноземній валюті;

- введення порогових цінових націнок на критично важливі товари і товари, що мають відношення до національної безпеки (до 10 % на зернові, 7 грн. на дизельне паливо і т.д.);
- введення заборони на імпорту товарів, що походять з РФ;
- сільськогосподарські підприємства мають право клопотати про тимчасове звільнення своїх працівників від військового обов'язку за умови дотримання певних критеріїв.

24 березня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який набув чинності 7 квітня 2022 р. і спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель країни у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану [69].

В основу Закону покладений пріоритет суспільних (державних) інтересів над інтересами приватних осіб в умовах війни. Це означає, що Законом призупиняється дія деяких правових механізмів, які захищають приватні інтереси, що цілком зрозуміло в умовах російської агресії. Натомість Закон запровадив у законодавство деякі правові механізми, які на перше місце ставлять інтерес суспільства у забезпеченні невідкладного використання наявних сільськогосподарських земель для виробництва продовольства. При цьому інтереси і бажання власників і користувачів земельних ділянок у окремих випадках можуть не враховуватися. Слід підкреслити, що нові правові норми розраховані на застосування лише у період воєнного часу, з відновленням мирного життя держава повернеться до звичних процедур регулювання земельних відносин.

Закон вводить у законодавство спрощені правові механізми, які забезпечують:

- автоматичне поновлення на 1 рік дії договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності;

– спрощений порядок передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності органами влади;

– спрощений порядок передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності їх постійними землекористувачами та емфітевтами;

– передачу орендарями та суборендарями прав оренди та суборенди земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності для ведення сільського господарства;

– порядок державної реєстрації договорів щодо землі;

– підписання договорів кваліфікованими електронними підписами.

Основна зміна стосується оренди сільськогосподарських земель державної та комунальної власності (за винятком земель, що перебувають у постійному користуванні осіб, які не належать державним, муніципальним підприємствам, установам, організаціям), а також земель, які залишаються у колективній власності колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського спільного акціонерного товариства, нерозподілених і незатребуваних земельних ділянок та земельних ділянок (паїв) для цілей аграрного виробництва терміном до одного року. Згідно Закону № 2145-IX оренда такої землі здійснюється на наступних умовах:

– розмір орендної плати не може перевищувати 8 % від нормативної грошової оцінки земельної ділянки (варіюється залежно від земельних ділянок у різних регіонах), яка визначається виходячи із середньої нормативної грошової оцінки одиниці площі орних земель у регіоні;

– орендар земельної ділянки не має права на компенсацію власних витрат на благоустрій території, продовження договору оренди землі укладення договору оренди землі на новий строк з використанням переважного права

орендаря, суборенду землі, встановлення земельного сервітуту, зміну земельних ділянок, будівництво нерухомості (будівель, споруд) на земельній ділянці, створення багаторічних насаджень на земельній ділянці, переважне право на придбання орендованої землі у разі її продажу, відчуження і передачі права користування земельною ділянкою в якості застави (іпотеки), використання для власних потреб загальнопоширених корисних копалин, торфу, лісів, водойм, а також інших корисних властивостей землі, наявних на земельній ділянці, зміну типу землекористування (з сільськогосподарського на будь-який інший);

- оренда землі здійснюється без земельних аукціонів [69].

Відбулося спрощення умов транзиту, зокрема з квітня 2022 р. транзит продуктів тваринного походження в ЄС став можливий для категорій товарів, які дозволені до експорту в ЄС як зі схвалених, так і з несанкціонованих об'єктів, тільки за умови дотримання вимог з охорони здоров'я тварин.

У період воєнного стану Міністерство аграрної політики та продовольства та Уряд України спростили процедури для наступних дій:

- були скасовані додаткові процедури сертифікації насіння;
- спрощене маркування імпортованих продуктів харчування і кормів в умовах воєнного стану;
- скасовано ліцензування експорту кукурудзи та соняшникової олії, в той час як гречаної крупи і сумії пшениці та жита (меслін) (1001), курячого м'яса (0207 11, 0207 12, 0207 13, 0207 14) та курячих яєц (0407 21 00 00) залишилось;
- дозволи (сертифікати) на право перевезення, зберігання, використання і торгівлі пестицидами та агрохімікатами, видані відповідно до Закону України «Про пестициди та агрохімікати» та дійсні станом на 1 січня 2022 року, дійсні на період дії воєнного стану в Україні та протягом 90 днів, наступних за днем його припинення або скасування;
- спрощення контролю за дотриманням фітосанітарних норм;
- спрощена реєстрація сільськогосподарської техніки та обладнання під час воєнного стану.

За таких умов з метою забезпечення продовольчої безпеки країни в Україні на базі Держпродспоживслужби була створена Національна платформа продовольчої безпеки, яка дозволяє об'єднати зусилля військових адміністрацій, виробників харчових продуктів, торговельних мереж, міжнародних організацій для стимулювання розбудови української економіки, навіть в умовах війни, та забезпечення харчовими продуктами й товарами першої необхідності населення, військовослужбовців ЗС України та територіальної оборони [71].

Національна платформа продовольчої безпеки розроблена та впроваджується Держпродспоживслужбою за підтримки Офісу Президента України, Мінекономіки, Мінінфраструктури та Мінагрополітики. В якості бази для платформи використано всевітньо відоме українське програмне рішення Creatio, яке компанія Террасофт надала безкоштовно. Налаштування рішення, також на волонтерських засадах, за лічені дні здійснила компанія Vanza, провідний партнер Террасофт в Україні та світі.

Її цінність для підприємств та інших учасників полягає в тому, що вона надає доступ до актуальної інформації щодо реальних потреб та пропозицій тих чи інших товарів, що значно спрощує варіанти пошуку ринку збуту для виробників продукції; можливість їх миттєвої комунікації з покупцем чи постачальником без зайвих посередників; замовлення послуг транспортування; за декілька днів – смарт-контракти за декількома з публічних оферт та доступ до держзамовлень без зайвих паперів та втрати часу.

Станом на серпень 2022 р. до майже 5,5 тис. зросла кількість користувачів Національної платформи продовольчої безпеки. Серед них найбільше виробничих компаній (32 % від усіх користувачів), торгових компаній (22 %) та кінцевих замовників (17 %) – магазинів, господарств тощо.

Найбільша кількість зареєстрованих потужностей знаходиться у Одеській області (11 % від усіх зареєстрованих потужностей). Крім того, значна кількість виробництв зареєстрована з Миколаївської та Дніпропетровської областей (по 8 %).

Кількість актуальних потреб, опублікованих на платформі, складає 1,7 тис. Серед них не лише продукти харчування й товари першої необхідності, а й послуги (зокрема, послуги перевезення).

Крім того, Уряд, розпорядженням від 29.04.2022 р. № 327-р, визначив низку завдань міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, обласним військовим адміністраціям та акціонерному товариству «Укрзалізниця» щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, серед яких:

- здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки;
- забезпечення безперервного виробництва сільгосппродукції та харчових продуктів;
- задоволення нагальних потреб функціонування держави щодо забезпечення населення територіальних громад в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії, продовольчими товарами тривалого зберігання;
- формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави;
- створення можливостей для самозабезпечення харчовими продуктами територіальних громад та домогосподарств;
- забезпечення повноцінного функціонування підприємств агропромислового комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних складових;
- регулювання наповнення внутрішнього ринку продукцією власного виробництва та забезпечення експортного попиту [71].

Водночас, з метою зниження впливу війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки Урядом України для часткового розблокування експорту зернових через морські порти Великої Одеси (Одеса, Чорноморськ, Південний) було утворено делегацію для участі у багатосторонніх переговорах, які відбулись у Туреччині. Її метою була підготовка та укладення Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів, якою передбачалося створення

безпекового механізму для транспортування зерна та продовольства з морських портів України в умовах триваючої збройної агресії РФ проти України.

Результатом стало створення під егідою ООН Спільного координаційного центру, до складу якого увійшли представники Турецької Республіки, України, ООН та РФ, які надали гарантії щодо безпечного пересування суден, що братимуть участь у транспортуванні зерна та продуктів харчування з українських портів. «Для дотримання домовленостей у Туреччині створено Інспекційні групи з числа представників усіх сторін, які будуть забезпечувати перевірку вантажів і персоналу, які прямують до українських портів або виходять з них. Інспекція буде проходити винятково в гаванях, на вході та виході Турецької протоки з метою недопущення проходу в українські порти будь-яких інших суден під виглядом цивільних. Діяльність та контроль в українських портах Одеса, Чорноморськ і Південний здійснюватимуться під владою та відповідальністю України. Рух жодних інших суден, окрім тих, що мають забезпечувати експорт зерна та пов'язаних з ним харчових продуктів не передбачається. Передбачається, що документ діятиме протягом 120 днів із дня підписання і може бути продовжений на такий самий період, якщо одна зі сторін не повідомить про намір припинити його дію».

Станом на 17 листопада 2022 р. стало відомо, що дію «зернової угоди» було продовжено ще на 120 днів. За інформацією міністра інфраструктури України з початку роботи «зернової угоди» 1 серпня й до 17 листопада 2022 р. Україна експортувала більш як 11 млн. т. продукції до 38 країн світу.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Зарубіжний досвід державного регулювання продовольчої безпеки та можливість його адаптації в Україні

Головним завданням держави є надійне забезпечення населення за рахунок власного виробництва, що має важливе стратегічне значення, оскільки від цього залежить не лише продовольча, але й економічна та національна безпека країни. У зв'язку з цим варто дослідити досвід державного регулювання продовольчої безпеки країн світу й визначити найбільш придатний для адаптації та врахування в Україні. Концептуальний підхід до забезпечення продовольчої безпеки передбачає: утвердження незалежності держави й захист інтересів національних товаровиробників; захищеність і забезпечення продовольчих потреб усіх громадян; збереження, примноження і розвиток потенціалу аграрно-промислового виробництва з метою оптимізації його експорту та запобігання небажаному імпорту, усунення залежності від зовнішніх продовольчих ринків і формування високорозвиненого вітчизняного ринку якісних продовольчих товарів, що потребує удосконалення економіко-організаційного механізму формування попиту та стимулювання збуту [72].

Розглянемо міжнародний досвід щодо державного регулювання продовольчої безпеки в розвинених країнах та визначимо можливість, способи адаптування до національних умов. Взагалі продовольча безпека, як найгостріша проблема сучасності в глобальному вимірі, за своєю сутністю та структурою суттєво відрізняється для найбагатших і найбідніших країн світу. Однак кожна країна, незалежно від рівня свого розвитку, прагне гарантувати достатній раціональний рівень харчування для всіх соціальних верств населення за нормальних умов та мінімально-необхідний – за надзвичайних обставин (криза, війна, стихійне лихо тощо) [72]. Провідні країни світу

розглядають продовольчу безпеку як важливу умову внутрішньої політичної та соціально-економічної стабільності країни і її зовнішньої незалежності. А також вивчення зарубіжного досвіду щодо державного регулювання у сфері продовольчої безпеки окремих зарубіжних держав дасть змогу детальніше розглянути саме поняття «продовольча безпека».

У США головним пріоритетом агропродовольчої політики є високий рівень забезпечення населення продовольством та стимулювання його експорту. Формування ефективної національної продовольчої безпеки стало можливим за рахунок чіткої системи заходів державного регулювання й підтримки сільського господарства – основної складової продовольчої безпеки. Це дозволило країні не лише забезпечити виробництво широкого асортименту продуктів харчування за відносно низькими цінами, а й стати світовим лідером у торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Для Сполучених Штатів головними напрямками забезпечення продовольчої безпеки є: по-перше, програма підтримки фермерів «Стабілізація доходів фермерів» (до її складу входять програми: «Державна програма підтримки цін», «Страхування врожаю», «Сільськогосподарський кредит»), на яку витрачається до 50 % усіх бюджетних аграрних асигнувань [72]. Крім того, значні обсяги фінансових ресурсів у США спрямовуються на закупівлю надлишків сільськогосподарської продукції у фермерів з метою утримання закупівельних цін і гарантування доходності виробників сільськогосподарської продукції (власне, такий досвід доцільно застосовувати і в Україні). По-друге, підтримка вразливих верств заселення шляхом надання продовольчої допомоги пенсіонерам, безробітним, безкоштовне харчування в школах та ін. Так за даними Сільгоспдепартаменту США, кожний дев'ятий американець користується продовольчими талонами. Система видачі талонів на продукти (або «фудстемпів» – від англ. Food stamps) громадянам з низьким рівнем доходів існує в США вже кілька десятиліть. Перша така програма була введена в країні в 1939 році і тривала чотири роки. Підтримкою держави скористалися

близько 20 мільйонів осіб майже в половині штатів країни; витрати бюджету перевищили 260 млн. дол. США [72]. Також варто зазначити, що зарубіжні країни особливу увагу приділяють також якості продуктів харчування, а не тільки їх достатньої кількості. Зокрема в США переконані, що стабільне виробництво необхідної кількості сільськогосподарських продуктів – це недостатня умова забезпечення продовольчої безпеки. Тому в країні створено систему контролю якості й безпеки продуктів харчування. Зокрема, 21 грудня 2010 року Конгресом було прийнято закон «Про продовольчу безпеку», що має на меті убезпечити продовольство США шляхом перегляду акцентів: відтепер увага федеральних органів регулювання буде зосереджуватись не стільки на реагуванні на випадки забруднення продовольчої продукції, скільки на їх запобіганні. Зазначений закон передбачає забезпечення жорсткого нагляду за продуктами харчування, які імпортуються до США (15 % продуктів харчування ввозяться до США з-за кордону). У законі також наголошується на необхідності вдосконалення підготовки посадовців, відповідальних за безпеку продуктів харчування на місцевому, територіальному, племінному рівнях і рівні штату. Відповідно до закону, дозволяється надавати гранти на підготовку, проведення інспекцій, зміцнення потенціалу лабораторій і реалізацію програм, що убезпечують харчові продукти [72]. Також в США окрім зазначеного закону діє закон «Про поліпшення продовольчої безпеки (1986 р.), що створив нормативне підґрунтя в сфері державного регулювання продовольчої безпеки. Дія норм Федерального закону США «Про продовольчу безпеку» спрямована на розвиток виробництва зерна, молочних продуктів, рису, сої, бобів, цукру. Державне регулювання продовольчої безпеки в США здійснюється на засадах забезпечення населення якісними продуктами харчування, опанування міжнародних продовольчих ринків, розвитку сільськогосподарського виробництва [72].

В Європейському Союзі після Другої світової війни, коли виникла проблема дефіциту продуктів харчування, виникла ідея створення єдиної європейської системи забезпечення продовольчої безпеки, захисту від дешевого

імпорту та з метою підтримки власного товаровиробника й підтримки продовольчого експорту в країнах Євросоюзу. Як наслідок, у 1957 р. шість країн (ФРН, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія й Люксембург) підписали Римський договір, що сприяв створенню Європейського співтовариства. Договір передбачав формування єдиної продовольчої політики співтовариства, метою якого стало: збільшення продуктивності сільгоспвиробництва шляхом технічного переоснащення й забезпечення раціонального розвитку, а також оптимального використання факторів виробництва; забезпечення достойного рівня життя сільським жителям; стабілізація аграрних ринків; забезпечення гарантованого продовольчого постачання; забезпечення доступних цін на продовольство для споживачів [72].

Метою продовольчої політики ЄС є досягнення високих стандартів безпеки продовольства, захист і поліпшення здоров'я споживачів, захист довкілля. Хоча систему безпеки продовольства ЄС вважають однією з найнебезпечніших у світі, проте і в ній останнім часом зроблені істотні поліпшення, які повинні враховувати виробники продовольства. Європейська комісія розробила документ щодо продовольчої політики спільноти – Білу книгу про продовольчу безпеку (White Paper on Food Safety), яка передбачає ряд заходів для поліпшення нинішньої системи й забезпечення повного контролю за оборотом продовольства, починаючи з фуражу до моменту, поки продовольчий продукт не дістанеться споживача. «Біла книга про продовольчу безпеку» вводить так звану концепцію «від ферми до обіднього столу» [72].

Одним з основних механізмів забезпечення продовольчої безпеки ЄС є фінансова підтримка фермерів. Зокрема у 2016 році Єврокомісія представила новий пакет заходів, який після набуття чинності дасть змогу фермерам ЄС отримати понад 1 млрд. євро. Пакет складається з трьох частин. За 150 млн. євро Єврокомісія створить пакет заходів заохочення скорочення виробництва молочної продукції по всьому союзу. ЄС також виплатить 350 млн. євро дотації; країни-члени можуть доповнити цю суму власної дотацією того ж розміру. План включає також ряд технічних заходів з підвищення гнучкості,

зниження грошових потоків та розвитку мережі безпеки. Це означає, наприклад, перенесення виплат сільськогосподарських дотацій на більш ранній термін, виплати авансом, а також дотації по складуванню молочного порошку. Найбільшу суму дотацій отримає, швидше за все, Німеччина (58 млн. євро), за нею йде Франція (49,9 млн. євро). Дотації розраховані насамперед на молочний сектор [72].

У 2022 р. 500 млн. євро буде розподілено у вигляді національних асигнувань для безпосередньої підтримки фермерів, які найбільше постраждали від підвищення виробничих витрат і закриття ринків експорту. Країни ЄС можуть доповнити цю підтримку з національних фондів до 200 %.

Для вирішення проблем з грошовими потоками, з якими стикаються фермери у 2022 р., країнам ЄС буде дозволено сплачувати авансом підвищений рівень прямих платежів у рамках Спільної сільськогосподарської політики.

В Європейському Союзі ефективно діють не тільки загальні нормативні і правові акти, й значний перелік специфічних вимог і норм, метою яких є забезпечення безпеки харчових продуктів. Основні засади регулювання містяться в Законі «Про харчові продукти», Постанові Європейського парламенту і Ради ЄС № 178/2002/ЄС, в яких встановлюються загальні принципи і вимоги правових норм в галузі харчових продуктів [72]. Всі постанови діють в країнах-членах напряму тобто без їх обговорення в законодавстві кожної окремої країни. Основою американських стандартів, як і раніше, залишається «Акт про органічне виробництво продуктів харчування», прийнятий у 1990 р. [72].

Політика Франції у сфері продовольчої безпеки здійснюється на основі Стратегії внутрішньої продовольчої безпеки. Згідно з цією Стратегією відповідальність за забезпечення продовольчої безпеки покладається на Міністерство сільського господарства, продовольства, рибальства, сільського та регіонального планування, напрямами діяльності якого є продовольство, державна підтримка вітчизняних виробників продукції та захист їх інтересів, рибальство та аквакультура, ветеринарія, захист рослин. Існують також

агентства розвитку та науково-дослідні центри, що займаються забезпечення наукових досліджень проблемних питань цієї галузі [72].

В Німеччині прийнято Стратегію продовольчої безпеки, згідно з якою уповноважені органи влади у сфері продовольчої безпеки поділяються на наступні рівні: загальноєвропейський (Європейська комісія, Європейське агентство з продовольчої безпеки, Продовольчий та ветеринарний офіс ЄС); федеральний (Федеральне міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів, Німецький федеральний інститут оцінки ризиків, Німецьке федеральне управління споживчого захисту і безпеки харчових продуктів); місцевий (Федеральні дослідні інститути, Міністерства земель федерації, Уряди земель федерації). Стратегія продовольчої безпеки Німеччини поєднала у собі весь комплекс як загальнотеоретичних підходів до розуміння продовольчої безпеки, так і економічних й юридичних засобів її досягнення, що сприяє забезпеченню безпеки та якості продуктів харчування, гарантуванні прав споживачів та дотриманню процедур врегулювання конфліктних ситуацій зі споживачами [72].

Досить жорстку політику в питаннях забезпечення продовольчої безпеки проводить Японія. У цій країні існує політика обмеження на ввіз продовольства (через встановлення високих імпорتنих бар'єрів) тих продуктів, імпорт яких може конкурувати із внутрішнім виробництвом. Наприклад, майже повністю заборонено імпорт рису (незважаючи на те, що держава закуповує його на внутрішньому ринку за цінами, значно вищими за світові). Основними напрямками регулювання продовольчої безпеки в країні є державне регулювання цін, зовнішньоторговельне регулювання, регулювання продовольчого ринку, а також структурні програми [72]. Японський протекціонізм, не зважаючи на не досить ринкові методи, все ж таки дає певні результати в забезпеченні власної продовольчої безпеки та у захисті національного товаровиробника.

Реформи в Китаї почались із сільського господарства. Було відмінено комуни, замість яких ввели сімейний підряд. Уряд дозволив здійснювати вільний продаж надлишків виробленої сільськогосподарської продукції після

здачі державі плану держзаготівель. Земельні наділи були закріплені в довгостроковій оренді. На селі почали з'являтися кооперативні підприємства. Вказані заходи створили умови для підвищення платоспроможного попиту, привели до стрімкого зростання сільського господарства та його модернізації [72].

У результаті модернізації, якість вироблених товарів стала набагато кращою, а ціна на них знизилась. Земля в Китаї знаходиться в державній або колективній власності. Наразі проводиться подальша реформа землекористування, унаслідок якої землероби зможуть здавати свої наділи в оренду, обмінювати їх і використовувати як заставу. Китай володіє лише 7 % світових аграрних земель, при цьому кількість працівників у сільгоспсекторі КНР сягає 40 % загальної кількості фермерів у світовій економіці. На думку провідних китайських дослідників, національне сільське господарство не зможе забезпечити всі потреби населення в продуктах харчування і країна буде вимушена шукати додаткові площі за кордоном. При цьому не виключено, що одночасно з покупкою земель у відповідні країни будуть прибувати і китайські сільгоспвиробники [72].

Із 01.07.2009 р. в КНР набув чинності Закон «Про безпеку споживчої продукції» [72]. Метою вказаного законодавчого акту є забезпечення безпеки харчової продукції, гарантування безпеки для життя та здоров'я людей. В статті 99 розглядуваного Закону наведено визначення безпечної харчової продукції, що є нетоксичною, нешкідливою та відповідає необхідним вимогам поживності продукції, не слугує причиною гострих, підгострих або хронічних захворювань.

Вивчення досвіду Японії і Швейцарії, США та Румунії в сфері державної підтримки сільськогосподарських виробників проявляють багато країн СНД, і можливість використання його окремих елементів цілком прийнятна і до українського сільського господарства. Зрозуміло, що американські масштаби фінансової підтримки фермерських господарств для бюджету України далеко не прийнятні, але підтримка паритету цін, його обґрунтованого рівня необхідна [72].

Для України важливо зазначити, що розумний протекціонізм, є не просто потрібним, а необхідним в сучасних умовах глобалізаційних світових процесів. Безумовно, досвід Японії може бути використаний і в Україні, але низька купівельна спроможність населення гальмує підвищення цін на продукти харчування.

Отже, на сьогодні у більшості країн світу вже створена розгалужена система правового забезпечення національної продовольчої безпеки. Наприклад, у Німеччині ще в 1955 р. був ухвалений закон «Про сільське господарство Німеччини». У законі прямо вказано, що держава зобов'язана розглядати проблему постачання населення продовольством як стратегічну, формувати продовольчі фонди, не використовуючи увесь комплекс заходів економічного стимулювання і підтримки і не ставити продовольче постачання в залежність від третіх країн.

Кожна країна намагається захистити свого товаровиробника на національному рівні, навіть країни-члени ЄС. У Франції відповідно до закону «Про забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва» Міністерству сільського господарства доручена розробка національної аграрної політики та її втілення в життя [72]. Держава підтримує конкурентоспроможність сільгоспвиробництва і регулює внутрішній ринок сільгосппродукції, стежить, щоб імпорт продовольства не завдавав збитку вітчизняному сільгоспвиробництву, а ціни на імпортовані товари не були нижчі за світові і ціни внутрішнього ринку [72].

Як зазначає Вараксіна О.В., продовольчу безпеку нації усвідомлює керівництво розвинених країн світу та країн, що розвиваються, як найважливішу умову суверенітету держави, його внутрішньої політики, як серйозну міру його незалежності в міжнародних відносинах [55]. Таким чином, узагальнюючи зарубіжний досвід провідних країн світу, можемо виокремити п'ять основних векторів державного регулювання продовольчої безпеки в частині підтримки виробників сільськогосподарської продукції (табл. 3.1).

З огляду на європейські прагнення України та відповідно до підписаної Угоди про асоціацію важливо врахувати переваги і ризики для сільського господарства та вітчизняних виробників продуктів харчування, що можуть суттєво впливати на забезпечення продовольчої безпеки.

Таблиця 3.1

**Основні напрями державного регулювання продовольчої безпеки:
узагальнений зарубіжний досвід [72]**

Напрямок підтримки	Заходи
Міжнародна торгівля	Заходи, спрямовані на зняття торгових обмежень. Захист вітчизняних виробників – введення ембарго, квот, бартерна торгівля, домовленості з постачання окремих видів продовольчих товарів.
Збут (маркетинг)	Сприяння розвитку збутових кооперативів і збільшення попиту на певні види продукції.
Кредитування та страхування	Держава удосконалює кредитні домовленості (зокрема, якщо фермери – на межі банкрутства). Страхування розвивається на засадах приватної ініціативи, вільного доступу до ринку.
Обмеження виробництва сільськогосподарської продукції	Виведення земель з обороту шляхом консервації, скорочення посівних площ окремих країн. Мета – регулювання посівних площ сільськогосподарських культур, скорочення можливого перевищення пропозиції над попитом.
Соціальна політика	Сприяння комплексному розвитку сільської території, підвищення життєвого рівня селян шляхом регулювання демографічних процесів, сільського розвитку

З урахуванням зарубіжного досвіду, основними шляхами, що сприятимуть забезпеченню продовольчої безпеки, можуть бути [72]:

- продовження вдосконалення вітчизняного законодавства, податкової, митної фінансово-кредитної політики;
- сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту для українських експортерів;
- стимулювання внутрішнього попиту на продовольство;
- підвищення конкурентоспроможності національних виробників за рахунок поліпшення якості та безпеки продукції шляхом упровадження міжнародних стандартів якості;
- сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках шляхом проведення реструктуризації збиткових сільськогосподарських підприємств, ефективного державного регулювання аграрних ринків, використання ефективних механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- державна підтримка розвитку обслуговуючої та збутової кооперації дрібних товаровиробників і формування для них ринкової інфраструктури;
- сприяння розвитку сільської місцевості [72].

3.2. Співробітництво України з міжнародними організаціями та країнами світу з метою забезпечення продовольчої безпеки

Ситуація, коли воєнні дії проти одного з найбільших світових експортерів сільськогосподарської продукції – України заподіюють шкоду не тільки продовольчій безпеці певної країни, а й одночасно позначаються на продовольчій системі всього світу, є безпрецедентною від часів Другої світової війни. Для міжнародних організацій, зокрема СОТ, а також деяких країн та їхніх об'єднань поглиблення глобальної продовольчої кризи через війну РФ проти України стало серйозним викликом. Є потреба сконцентрувати спільні зусилля для пошуку оптимальних довгострокових рішень, які сприяли б подоланню спричиненої РФ дестабілізації продовольчих ринків та запобігали б виникненню подібних криз у майбутньому. Це важливо для життів мільйонів

людей на планеті, найперше в країнах, що розвиваються, і в найменш розвинених країнах.

Міжнародну оцінку воєнної агресії РФ проти України, яку демократичний світ сприймає і як атаку на глобальну продовольчу безпеку, та її наслідки для уразливих країн (особливо Середнього Сходу та Африки) узагальнила Європейська комісія, зазначивши: мілітаризація РФ сфери продовольчої безпеки веде до політичної нестабільності, можливих соціальних протестів, голоду й нової хвилі масової нелегальної міграції до Європи [73].

За попередніми оцінками Цільової групи ООН з питань глобальної кризи, унаслідок війни можуть серйозно постраждати 1,7 млрд. людей у 107 країнах через принаймні один з факторів, що негативно впливатимуть на функціонування товарних та фінансових ринків, а саме: зростання цін на харчові продукти та енергоносії і жорсткі фінансові умови. Варто зазначити про різке зниження доходів сільгосптоваровиробників через високі ціни на мінеральні добрива, засоби захисту рослин, енергоносії, техніку, корм, зростання витрат на логістику, вартість кредитів та робочої сили, а подекуди і її нестачу, що загрожує скороченням сільськогосподарського виробництва. Ситуація ускладнюватиметься на тлі ослаблення економік країн світу від наслідків пандемії COVID-19, що й далі порушують ланцюги постачання товарів та послуг, екстремальних погодних умов у деяких країнах-виробниках сільгосппродукції, спричинених змінами клімату, та ризиків збереження високої інфляції й суттєвого сповільнення чи навіть рецесії світової економіки.

Не менш важким наслідком війни РФ проти України, що загострює світову продовольчу кризу, є введення країнами протекціоністських заходів – обмежень на експорт сільськогосподарської продукції, які посилюють дефіцит продовольства та підвищують ціни на харчові продукти. Так, за даними Світового банку на 2 червня 2022 р. 34 країни (РФ, Казахстан, Індія, Туреччина та ін.) запровадили 74 заходи торговельної політики, що обмежують експорт сільгосппродукції та мінеральних добрив, з них дві третини – повна заборона експорту (рис. 3.1).

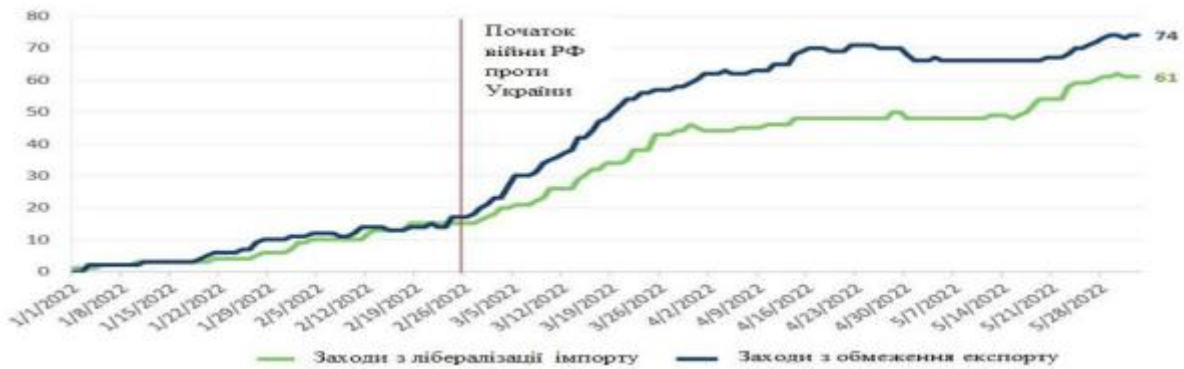

Рис. 3.1. Кількість поточних заходів торговельної політики [73]

Міжнародна спільнота докладає об'єднаних зусиль, щоб подолати російську блокаду українських портів, яка завдала відчутного збою в роботі ланцюгів постачань сільськогосподарської продукції, та налагодити альтернативні шляхи постачань української сільгосппродукції за кордон, відновити роботу портової та транспортної інфраструктури, збільшити складські потужності, забезпечити вирощування сільгосппродукції, її збирання, перероблення тощо. Водночас розробляють рекомендації, започатковують спільні ініціативи та виділяють екстрену продовольчу допомогу й адресні асигнування, спрямовані приборкати глобальні проблеми продовольчої безпеки.

Зокрема, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розробила План швидкого реагування для України з метою підтримки сільськогосподарського виробництва для підвищення доступності продовольства, потребу у фінансуванні якого оцінюють у 115,4 млн. дол. США.

Європейська комісія створила Фонд продовольства та стійкості (Food and Resilience Facility), за допомогою якого буде спрямовано 225 млн. євро на розв'язання регіональних проблем, що стосуються високих цін на продовольство та сільськогосподарську сировину. Наприклад, Єгипту надають 100 млн. євро, щоб збільшити потужності зі зберігання пшениці та насіння інших зернових культур, а також для кредитування фермерів. Одночасно кошти фонду як додатковий фінансовий ресурс спрямовуватимуть на реалізацію

проектів у сфері продовольчої безпеки та соціального захисту в регіоні Середнього Сходу та Північної Африки загальною вартістю 1 млрд. євро [73].

Також цьому процесу сприятиме й виконання Економічного та інвестиційного плану, мета якого – залучити в регіон до 30 млрд. євро публічних і приватних інвестицій у розвиток інфраструктури, створення робочих місць для молоді та застосування зелених технологій.

Світовий банк оголосив про виділення понад 30 млрд. дол. США для реагування на глобальну продовольчу кризу, з яких 12 млрд. дол. США передбачено для впровадження нових проектів у сфері сільськогосподарського виробництва, соціального захисту, проектів зі зрошення сільськогосподарських угідь та водозабезпечення переважно в Африці, на Близькому Сході, у Східній Європі та Центральній Азії, а також Південній Азії. Решту коштів обсягом 18,7 млрд. дол. США використовуватимуть для підтримки робочих проектів, націлених на гарантування безпеки в продовольчій та харчовій сферах [73].

Під час саміту наприкінці червня 2022 р. країни G7 заявили, що для захисту людей від голоду й недоїдання та у відповідь на використання РФ продовольства та сировини для його виробництва як зброї, буде підвищено світову продовольчу та харчову безпеку через Глобальний альянс заради продовольчої безпеки (Global Alliance for Food Security) і для цієї мети буде акумульовано додаткові 4,5 млрд. дол. США. Таким чином, загальна сума зобов'язань країн G7 щодо фінансування заходів із забезпечення продовольчої безпеки у світі досягне 14 млрд. дол. США цього року. Значну частку цієї суми – 2,7 млрд. дол. США – виділяють США в межах заходів, передбачених прийнятим законодавством про 40-мільярдну допомогу Україні. З них 2 млрд. дол. США буде використано на пряму гуманітарну допомогу населенню в районах, які безпосередньо страждають від недоїдання та голоду, а 760 млн. дол. США інвестуватимуть у розвиток систем доправлення продовольства в коротко- і середньостроковій перспективі.

США нещодавно започаткували для України Ініціативу із забезпечення стійкості сільського господарства (AGRI) на загальну суму 100 млн. дол. США

для допомоги українському агросектору в забезпеченні виробництва в Україні сільгосппродукції до 2023 р. та її експорту. Ініціативу реалізовуватиме Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), яке планує додатково залучити 150 млн. дол. США, щоб довести загальний обсяг допомоги до 250 млн. дол. США. Загалом над забезпеченням довготривалої стійкості та стабільності сільськогосподарської та продовольчої систем у світі відповідно до Цілей сталого розвитку, Паризької кліматичної угоди та інших міжнародних домовленостей працюють багато країн та міжнародних організацій, у тому числі Організація Об'єднаних націй, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Всесвітня продовольча програма, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Група ООН з реагування на глобальні кризи, Комітет з питань світової продовольчої безпеки, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, СОТ тощо [73].

На СОТ покладено важливу роль у сфері забезпечення продовольчої безпеки, а отже, і запобігання та боротьбі з продовольчими кризами, які дестабілізують безпеку країн. В Угоді СОТ про сільське господарство чітко зазначено, що країни-члени СОТ повинні брати до уваги питання продовольчої безпеки як під час виконання зобов'язань перед СОТ, так і в межах програми реформування, де передбачено такі зобов'язання. За роки членства в цій організації Україна досягла значного прогресу в експорті сільськогосподарської продукції на світові ринки, забезпечуючи виконання зобов'язань за контрактами та виступаючи фактичним гарантом продовольчої безпеки багатьох інших країн. Як країна, що приєдналася до СОТ відповідно до статті XII Угоди про заснування Світової організації торгівлі і взяла на себе значні зобов'язання, зокрема у сфері сільського господарства, Україна довела, що розвиток торгівлі та сільськогосподарського виробництва згідно з правилами СОТ може забезпечити позитивні результати для аграрного сектора, економіки й країни в цілому та водночас поліпшити стан світової продовольчої безпеки.

Однак російська воєнна агресія призупинила активну реалізацію значного аграрного потенціалу України, чим загострила світову продовольчу кризу та

наразила країни на небезпеку втратити прийнятний рівень продовольства, обмеження доступу до нього. За таких умов перед СОТ стоїть надскладне завдання підтримувати відкритість ринків харчової продукції та ринків засобів сільськогосподарського виробництва, щоб не допустити їх неконтрольованої волатильності та підвищення рівня дефіциту продовольства у світі.

Під час 12-ї Конференції міністрів СОТ за результатами багатосторонніх переговорів вдалося досягнути деяких домовленостей з цього напрямку, що покликані частково сприяти врегулюванню поточної комплексної світової продовольчої кризи й запобіганню виникнення їх у майбутньому, заохочуючи розвиток торгівлі та зменшуючи торговельні бар'єри. Так, ухвалено Рішення міністрів про звільнення закупівель продовольства Всесвітньою продовольчою програмою (ВПП) від заборон чи обмежень на експорт (документ WT/MIN(22)/29 – WT/L/1140 від 22.06.2022). Держави-члени СОТ погодилися не застосовувати заборони та обмеження на експорт продовольчих товарів, придбаних для некомерційних гуманітарних цілей ВПП, зважаючи на різке підвищення глобального рівня голоду. При цьому під час прийняття рішення щодо закупівель ВПП повинна виходити з принципу «не нашкодь» стосовно країни-постачальника продовольства, за якою зберігається право забезпечити свою продовольчу безпеку згідно з положеннями відповідних угод СОТ. ВПП зобов'язана також враховувати необхідність сприяння закупівлям на місцевому та регіональному рівнях у країнах, населення яких потребує гуманітарної допомоги. Убачають, що це принаймні дозволить, з одного боку, скоротити час і витрати на транспортування продовольства до країни-реципієнта гуманітарної допомоги, з іншого, підтримає його внутрішнє виробництво продовольства. Держави-члени СОТ також ухвалили Декларацію міністрів про екстрене реагування на небезпечну ситуацію з продовольством (документ WT/MIN(22)/28 – WT/L/1139 від 22.06.2022), у якій заявили про докладання зусиль щодо:

– спрощення торгівлі та поліпшення функціонування й довгострокової стійкості глобальних ринків продовольства;

- незастосування заборон чи обмежень експорту в спосіб, що суперечить положенням СОТ;
- гарантування того, що невідкладні заходи, запроваджені для розв'язання проблем з продовольчою безпекою, мають бути тимчасовими, цільовими, прозорими, пропорційними і водночас справляти мінімальний спотворювальний вплив на торгівлю, наскільки це можливо;
- використання надлишкових запасів сільськогосподарської продукції для постачання на міжнародні ринки відповідно до правил СОТ;
- посилення транспарентності міжнародних ринків сільськогосподарської продукції, а також урядових заходів аграрної політики;
- урахування конкретних потреб країн, що розвиваються, та обставин, у яких вони перебувають, тощо [73].

З прийняттям Декларації з питань санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ) до 12-ї Конференції міністрів СОТ: відповідь на сучасні санітарні та фітосанітарні виклики (документ WT/MIN(22)/27 – WT/L/1138 від 22.06.2022) пріоритетом у діяльності держав-членів СОТ буде удосконалення імплементації Угоди про застосування СФЗ з урахуванням сучасних реалій. Під час застосування СФЗ необхідно враховувати такі обставини, як-от демографічні зміни та збільшення обсягів торгівлі сільгосппродукцією, прискорення впровадження нових засобів і технологій, зміни клімату, поширення шкідників і хвороб, використання СФЗ для обмеження міжнародної торгівлі тощо.

Отже, на даному етапі розвитку світової економіки держави-члени СОТ погодилися спрямувати додаткові зусилля у сфері СФЗ на заходи, які покликані сприяти розв'язанню проблем у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією та відповідно у сфері продовольчої безпеки.

Після тривалих переговорів прийнято Угоду про субсидії в галузі рибальства, що обмежує застосування субсидій, які шкодять рибним запасам та морському довкіллю. За оцінками СОТ, зазначена Угода сприятиме поліпшенню умов життя, а отже, і продовольчій безпеці «260 млн. людей, які прямо чи опосередковано залежать від морського рибальства». Очікують, що

результати 12-ї Конференції міністрів СОТ мають також зробити внесок у подолання однієї з ключових причин світової продовольчої кризи – проблеми високого рівня інфляції, оскільки безперешкодний доступ товарів на світові ринки буде сприяти виробництву, зміцнювати конкуренцію, що стабілізуватиме динаміку цін, зокрема на продовольство.

Отже, перед світовою спільнотою постала потреба розбудувати міжнародну безпекову архітектуру, неодмінним елементом якої має стати механізм запобігання використанню країною-агресором продовольства як зброї, що загрожуватиме / завдаватиме істотної шкоди світовій продовольчій безпеці. Убачають, що СОТ разом з ООН та іншими зацікавленими міжнародними організаціями може взяти на себе місію вийти з такою ініціативою та втілити її в життя [73].

Україна запропонувала світу нову програму продовольчої безпеки задля уникнення голоду в світі через військову агресію РФ.

Президент України В. Зеленський підкреслив, що українську продукцію неможливо буде замінити через постачання з інших країн навіть у перспективі 4 – 5 років. Тому для запобігання голоду в багатьох країнах Африки та Азії критично важливо не допустити зниження обсягів експорту України та надати можливість стабілізувати ситуацію. Для цього Україна запропонувала світу гуманітарну програму #GrainfromUkraine.

Програма #GrainfromUkraine передбачає, що:

- Україна вирішила спрямувати частину зібраної пшениці, що йшла на експорт, на закупівлю для тих африканських країн, де вже зараз існують проблеми голоду;

- частину експортного зерна можуть викупити держави-учасники проекту. Україна постачатиме його до бідних африканських країн;

- міжнародні партнери зможуть одночасно підтримати українську економіку у складній ситуації та допомогти бідним країнам Африки.

За ініціативи України створюється міжнародна Координаційна група з попередження голоду та під егідою Президента Володимира Зеленського,

починає роботу гуманітарна Програма «Grain from Ukraine». Ця Програма буде реалізована в партнерстві з World Food Program. Її суть – пряма закупівля країнами-учасниками проєкту агропродукції в українських виробників та передача її країнам, що перебувають на межі голоду.

Програма запрацювала 15 листопада 2022 р. Спільно з німецьким Урядом та за підтримки Всесвітньої продовольчої програми до Ефіопії вирушило перше судно Nord Vind. На борту судна – 27 тис. тонн пшениці. Це обсяг продовольства для майже 100 тисяч людей на рік.

До міжнародної Координаційної групи з попередження голоду входять представники Урядів країн, корпорацій, меценати, які можуть прямо впливати на забезпечення продовольчих потреб мільйонів людей у світі.

Програма передбачає забезпечення зерном щонайменше 5 мільйонів людей до кінця весни 2023 р.

3.3. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки

В умовах всесвітньої перманентної фінансово-економічної кризи та політико-воєнної нестабільності, коли рівень розвитку економіки багатьох країн досяг критичного стану, проблема продовольчої безпеки населення загострилася і потребує негайного вирішення. Це пов'язано з тим, що наявність продовольчих ресурсів є основною умовою існування та відтворення сучасного світу, а їх якісні та кількісні характеристики визначають стан здоров'я та задоволеності громадянського інформаційного орієнтованого суспільства. Тому для вирішення проблеми забезпечення національної продовольчої незалежності у воєнний та післявоєнний час, необхідно, насамперед, створювати умови для інноваційного розвитку аграрного сектору економіки на основі прискореної удосконалення його техніко-технологічної бази, формування універсальної системи державного регулювання та широкого впровадження інформаційно-

комунікаційних технологій для контролювання усіх процесів виробництва та відтворення.

Систематизація внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці у продовольчій сфері дозволила з'ясувати її основні ознаки, які є базою для створення універсального та дієвого механізму дії усієї системи продовольчої безпеки країни у сучасному мінливому середовищі, зокрема:

- задоволення внутрішніх продовольчих потреб населення переважно за рахунок внутрішніх джерел;
- можливість усіх груп суспільства мати як фізичний, так й економічний доступ до продовольства;
- ефективізація та зростання конкурентоспроможне аграрної сфери за рахунок інформаційно-комунікаційних технологій;
- здоров'я населення залежать від забезпеченості
- продовольством у будь-який момент часу;
- екологічна безпека як запорука високого рівня
- якості продовольства;
- здатність протистояти загрозам, які невідкладні
- людині (напр., стихійні лиха тощо);
- підвищення потреб у якості і кількості продовольчих ресурсів у інформаційного суспільства.

Треба зазначити, що зараз продовольча безпека України тісно пов'язана з міжнародними західними ринками збуту. В той же час, світовий ринок продовольства та сировини має ряд атрибутів, найважливіші з яких обумовлені нерівномірним розподілом земельних та інших ресурсів (виробництво, інвестиції, інновації, клімат) між різними державами. Основні якості, характерні для світового продовольчого ринку наступні, зокрема:

- стабільний попит на продукцію з сезонним виробництвом і пропозицією, які практично повністю прив'язані до інформаційно-комунікаційних технологій (виробництво, контроль якості, логістика, збут тощо);

- нерівномірна доступність продукції з року в рік через кліматичні коливання;
- дефіцит продовольства в одних країнах і надлишок в інших;
- необхідність накопичувати їжу та транспортувати її на великі відстані;
- використання механізмів продовольчого ринку як інструменту тиску на інші країни в політичних та воєнних конфліктах.

Кожна держава прагне забезпечити власну національну продовольчу безпеку, використовуючи різноманітні інструменти, що дозволяють у міжнародно-правовій базі застосовувати різноманітні заходи підтримки внутрішнього агропродовольчого ринку – економічні, ринкові, адміністративні тощо. Механізмами забезпечення сталості системи національної продовольчої безпеки є підтримка вітчизняного агропромислового виробництва, що є основоположною базою для формування продовольчої незалежності країни у мінливому сьогоденні.

Узагальнюючи наукові дослідження можна зробити висновок, що висока ефективність сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах обумовлена рядом факторів, зокрема:

- впровадження інноваційних та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах виробництва та збуту продукції;
- державна підтримка вітчизняних сільгоспвиробників, в тому числі з наданням їм інформаційних платформ для просування своєї продукції на міжнародних ринках;
- ефективне поєднання великих господарств із фермерською системою виробництва;
- налагоджена система державного регулювання.

Слід також зауважити, що розвинені світові держави приділяють велику увагу якості харчування населення як передумові національної системи продовольчої безпеки. Як наслідок, забезпечення «фізіологічної» чи екологічної безпеки дієт стало пріоритетом і важливим завданням державної продовольчої політики. Щоб вирішити цю проблему, проводяться заходи щодо підсилення

контролю якості харчових продуктів за рахунок залучення значної кількості ресурсів на дослідження та розробки з використанням можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Разом з цим, вживаються всі можливі додаткові заходи для унеможливлення кібератак на сервери та інші ресурси агропромислових та інших суміжних підприємств.

Таким чином, взаємозв'язок між харчуванням та рівнем захворюваності та смертності, отримана дослідницькими центрами, доводиться до населення та є критично важливою інформацією, яка знаходиться під захистом держави.

Ще одним аспектом розвитку агропродовольчого ринку останніх років багато дослідників пов'язують із зростанням ролі держави в його регулюванні. Пряма та непряма підтримка аграрного сектору розглядається як компенсація можливих втрат в умовах ринкової нестабільності, а аграрний сектор економіки розглядається як система, де саморегулювання неможливе. Такий стан справ особливо актуальний під час воєнного положення країні, а також поствоєнного відновлення соціально-економічного розвитку.

Але визначальним аспектом сучасного етапу розвитку світового сільського господарства є розвиток нових біотехнологій, як базуються на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, що підвищує продуктивність і конкурентоспроможність галузі за рахунок скорочення часу, необхідного для традиційної селекції.

Біотехнологія дозволила сільському господарству швидко розробляти нові сорти сільськогосподарських культур і породи тварин з ознаками, які важко простежити до традиційної селекції.

Тому, можна зробити висновок, що аграрна політика держави повинна забезпечити ефективність національної системи продовольчої безпеки в умовах глобалізованої економіки та політичної кризи та включати модернізацію техніко-технологічної бази аграрного сектору, запровадження гнучкої системи державного регулювання аграрного та продовольчого ринку. Це вимагає приведення параметрів розвитку аграрного сектору у відповідність до викликів і загроз у сфері забезпечення населення продовольством (рис. 3.2).

	Економічний аспект зміцнення безпеки	Соціально-екологічний аспект зміцнення безпеки
Виробничі параметри суб'єктів аграрного сектору	Оптимізація виробничо-галузевої структури аграрного виробництва; збільшення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин; підвищення ефективності використання кадрових ресурсів; диверсифікація виробничих ризиків аграрного сектора; інтенсифікація аграрного виробництва; організація виробництва дефіцитних видів продовольства.	Зменшення антропогенного навантаження на природні екосистеми та інфраструктуру сільських територій; диверсифікація виробничих напрямів й розширення асортименту аграрної продукції; оптимізація внесення органічних і мінеральних добрив у ґрунт; узгодження економічних, соціальних та екологічних пріоритетів розвитку аграрного сектора економіки.
Параметри розвитку переробної галузі	Нарощення потужностей переробної галузі; розвиток комунікаційних взаємозв'язків із виробниками сільськогосподарської сировини; організація кластерної співпраці; інноваційна модернізація виробничого обладнання переробних підприємств; лобювання інтересів переробних підприємств на ринку.	Приведення у відповідність до міжнародних стандартів процеси сертифікації, пакування та маркування продукції; організація замкнутого циклу переробки та утилізації відходів аграрного виробництва; розвиток мережі лабораторій контролю за бізнес-процесами підприємств.
Параметри розвитку аграрного ринку	Диверсифікація каналів збуту сільськогосподарської продукції; захист аграрного ринку від імпорту продукції аграрного сектора; стимулювання розвитку біржової торгівлі та укладення форвардних контрактів на ринку; розвиток електронної комерції на аграрному ринку; покращення інфраструктури ринку.	Реалізація державно-регіональних програм розвитку мережі об'єктів соціальних продовольчих магазинів; подолання регіональних дисбалансів розвитку аграрного ринку; зменшення посередницьких структур в системі каналів розподілу продукції від виробника до споживача.

Рис. 3.2. Матриця узгодження параметрів розвитку суб'єктів аграрного сектору та зміцнення продовольчої безпеки держави

З метою забезпечення реалізації інструментів зміцнення продовольчої безпеки України доцільним є дотримання таких основних принципів:

- самодостатність – передбачає забезпечення стратегічної спрямованості державної аграрної політики на забезпечення населення основними видами продовольства з урахуванням перспективних параметрів зміни кон'юнктури аграрного ринку та ризиків настання форс-мажорних ситуацій;

- мультифункціональність – полягає в структурній перебудові суб'єктів аграрного сектора на засадах диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності та зменшення концентрації ризиків у розрізі основних сегментів аграрного ринку;

- соціальна справедливість – гарантування рівного доступу основних продовольчих товарів для різних соціальних верств населення на засадах подолання наявного диспаритету доходів;

- незалежність – полягає в послабленні імпортової залежності аграрного ринку на умовах реалізації політики протекціонізму, імпортозаміщення та захисту суб'єктів аграрного ринку;

- сталість – створення умов для безперервного характеру функціонування суб'єктів аграрного сектору в умовах існуючих трансформацій та структурних змін глобальної продовольчої системи;

- збалансованість – гарантування узгодженого розвитку економічної, соціальної та екологічної компоненти забезпечення продовольчої безпеки;

- раціональність – передбачає реалізацію механізмів досягнення продовольчих безпекових цілей на засадах зрівноваженого розвитку та збереження потужностей природних екосистем для прийдешніх поколінь.

Зниження позиції України в рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки зумовлює доцільність переорієнтації стратегічних параметрів розвитку аграрного сектору за сегментами показника. У цьому контексті, забезпечення фізичної доступності продовольства для населення з орієнтацією на збалансований розвиток суб'єктів основних галузей сільського господарства та ефективне просування аграрної продукції від виробника до кінцевого споживача, доцільним є реалізація таких заходів:

- створення умов для функціональної взаємодії суб'єктів аграрного сектору та аграрного ринку, шляхом взаємоузгодження виробничих потужностей з вимогами і сформованими цінностями споживачів;

- мінімізація впливу ризиків на виробничо-господарську діяльність суб'єктів аграрного сектору та зриву виконання планових показників виробництва аграрної продукції;

- удосконалення системи просування аграрної продукції від виробника до кінцевого споживача ринку.

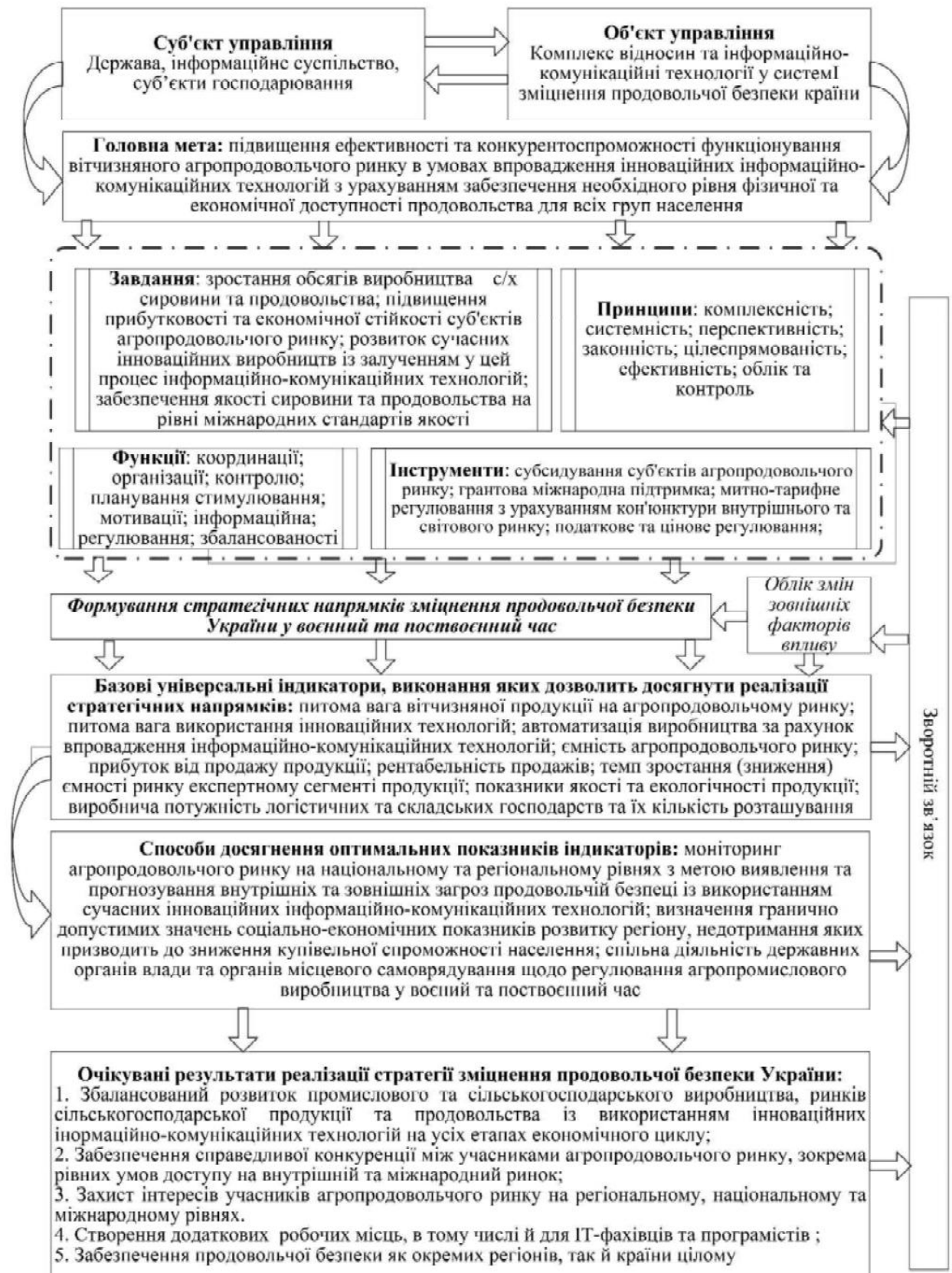

Рис. 3.3. Організаційно-економічний механізм зміцнення продовольчої безпеки України

З метою підвищення рівня економічної доступності продуктів харчування для населення доцільною є реалізація таких заходів:

- зміна системи забезпечення якості аграрної продукції на засадах імплементації механізмів об'єктивної комплексної сертифікації складових компонентів виробничо-господарського ланцюга;

- удосконалення механізмів забезпечення безпеки продовольства шляхом реформування вітчизняної системи технічного регулювання виробничо-господарських процесів та диверсифікації моніторингу безпеки продовольчих товарів;

- посилення технічного контролю за аграрним ринком на засадах делегування частини контрольних повноважень і функцій громадським об'єднанням аграрних виробників.

Спираючись на проведені дослідження та узагальнення наукових джерел інформації можна запропонувати формування організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнної та післявоєнної кризи (рис. 3.3).

Таким чином, можна зробити висновок, що адаптація організаційно-економічного механізму зміцнення продовольчої безпеки України до нових економічних реалій, що передбачають активний розвиток інноваційного середовища, запровадження прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій, прискорену реалізацію політики імпортозаміщення, пов'язану з збільшенням обсягу виробництва та зростанням конкурентоспроможності аграрної продукції, що бере участь у забезпеченні реалізації програми продовольчої безпеки країни, включає в себе наступні аспекти, зокрема:

- система задоволення першочергових потреб країни та її регіонів;
- консолідація зусиль органів державної влади та сільгосптоваровиробників для досягнення намічених індикаторів;
- розробка вітчизняних та залучення інвестицій щодо придбання передових інформаційно-комунікаційних технологій та інновацій.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукових праць, що відображають зміст категорії «продовольча безпека», дозволяє зробити висновок про існування чотирьох концептуальних підходів до визначення сутності цього поняття, а саме: стан системи, рівень доступу, механізм забезпечення, ієрархічний рівень. З урахуванням проведеного аналізу пропонується уточнене визначення продовольчої безпеки, під яким нами розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх продовольчих загроз за рахунок забезпечення внутрішніх потреб держави гарантованим виробництвом сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими товаровиробниками, при якому забезпечується фізичний, економічний і соціальний доступ до якісних і безпечних харчових продуктів кожної людини для активного і здорового способу життя.

2. Узагальнення різних наукових підходів дозволило констатувати, що продовольчу безпеку держави необхідно розглядати, насамперед, у ракурсі формування її економічної безпеки. Це пов'язано із тим, що формування стратегії розвитку держави передбачає урахування низки показників економічної безпеки, ключовими серед яких є рівень самозабезпечення продовольством та продовольчий суверенітет. Ці показники виступають важливими елементами міжнародної конкурентоспроможності та індикатором сталого розвитку країни. Під системою продовольчої безпеки розуміють сукупність організаційно-економічних, соціальних, правових, інформаційних, науково-інноваційних, екологічно орієнтованих та інших заходів, спрямованих на захищеність життєво важливих інтересів людини, громади, регіону і держави за рахунок фізичної, економічної та соціальної доступності, безпечності та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення і продовольчого суверенітету.

3. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що комплексний механізм забезпечення продовольчої безпеки містить наступні компоненти

(складники): організаційний (організаційні заходи з побудови ефективного механізму); інституційний (формування інституцій для забезпечення реалізації основних функцій механізму); нормативно-правовий (формування нормативної бази для забезпечення ефективного функціонування механізму); фінансово-економічний (застосування економічних важелів та створення умов для залучення грошових ресурсів); інфраструктурний (забезпечення застосування інфраструктурних важелів); науково-методичний (розробка науково-методичних засад ефективного функціонування механізму); соціально-трудоий (забезпечення доступності продуктів харчування для всіх соціальних груп населення); інформаційно-аналітичний (забезпечення моніторингу, прогнозування стану продовольчої безпеки, інформаційно-аналітичної підтримки заходів щодо формування продовольчої безпеки).

4. Встановлено, що основними проблемами та викликами сьогодення у сфері продовольчої безпеки є суттєве погіршення показників наявності продовольства, доступу до нього та використання. Оскільки Україна входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових, з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України його наслідки пов'язують з настанням глобальної продовольчої кризи. Показник Індексу доступності продовольства (ІДП) станом на травень 2022 р. становив 7,7 у порівнянні з 12,4 до початку війни, що означає зниження купівельної спроможності середнього споживача в Україні у цей період на 37,9 %. Відбулося істотне зростання цін на основні продовольчі товари в Україні та її регіонах. Найбільше підвищення цін спостерігалось у таких регіонах як: Херсонська, Черкаська, Миколаївська, Сумська та Тернопільська. У цілому по Україні ціни на хліб, борошно, м'ясо, молочні продукти, молоко та овочі зросли на 5,6 – 34,5 % залежно від продукту. Станом на червень 2022 р. Індекс цін на сільгосппродукцію у світі вищий на 40 % у порівнянні з січнем 2021 р. Ціни на пшеницю і кукурудзу відповідно на 60 % і 42 % вищі, ніж у 2021 р., ціни на добрива також зросли на 30 %. Стан продовольчої безпеки в Україні суттєво погіршився – країна посідає 71 сходинку у Глобальному індексі продовольчої

безпеки (Global Food Security Index, GFSI) 2022 року серед 113 країн, хоча у 2021 р. була на 58 місці.

5. З початком повномасштабного вторгнення росії у відповідь на це державна політика забезпечення продовольчої безпеки зазнала суттєвих змін. Було прийнято низку нових законодавчих актів або внесено зміни до існуючих, більшість цих змін пропонується застосовувати у період воєнного стану:

- усі підприємства з річним оборотом менше 10 млрд. грн. (340 млн. дол. США) мають право на 2 %-й податок з обороту і звільнення від ПДВ і податку на прибуток;

- скасовано акцизний податок на паливо (згідно Закону № 2618 з 30 вересня 2022 р. вже повернено), знижено ПДВ з 20 % до 7 %;

- скасовано імпорتنі мита на більшість товарів (за винятком алкоголю і тютюнових виробів), а також вимогу про внутрішнє маркування;

- введення фіксованого обмінного курсу валюти та заборона на купівлю іноземної валюти резидентами;

- введення «списку критичного імпорту», який дозволяє організаціям здійснювати перекази в іноземній валюті;

- введення порогових цінових націнок на критично важливі товари і товари, що мають відношення до національної безпеки (до 10 % на зернові, 7 грн. на дизельне паливо і т.д.);

- введення заборони на імпорт товарів, що походять з РФ;

- ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель країни у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану; в основу Закону покладений пріоритет суспільних (державних) інтересів над інтересами приватних осіб в умовах війни;

- на базі Держпродспоживслужби України створена Національна платформа продовольчої безпеки, яка дозволяє об'єднати зусилля військових

адміністрацій, виробників харчових продуктів, торговельних мереж, міжнародних організацій для стимулювання розбудови української економіки, навіть в умовах війни, та забезпечення харчовими продуктами й товарами першої необхідності населення, військовослужбовців ЗС України та територіальної оборони.

6. Встановлено, що зарубіжний досвід щодо державного регулювання продовольчої безпеки (за результатами дослідження країн ЄС, США, Японії, Китаю) зводиться до кількох векторів: міжнародна торгівля, збут (маркетинг), кредитування та страхування, обмеження виробництва сільськогосподарської продукції, соціальна політика. В європейських країнах діє три основоположних принципи продовольчої безпеки: інформувати і захищати громадян; збільшити вільний рух продуктів харчування; дати вибір споживачу. У розвинених країнах до питань державного регулювання продовольчої безпеки відноситься переважно забезпечення якості і безпеки продуктів харчування, державної підтримки товаровиробника та експортування. Для країн, що розвиваються, актуальним є забезпечення достатньої кількості та імпортування необхідних продовольчих товарів, а також подолання голоду та недоїдання значної кількості населення.

7. Доведено, що для міжнародних організацій, зокрема СОТ, а також для деяких країн та їхніх об'єднань поглиблення глобальної продовольчої кризи через війну росії проти України стало серйозним викликом. Над забезпеченням довготривалої стійкості та стабільності сільськогосподарської та продовольчої систем у світі відповідно до Цілей сталого розвитку, Паризької кліматичної угоди та інших міжнародних домовленостей працюють багато країн та міжнародних організацій, у тому числі Організація Об'єднаних націй, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Всесвітня продовольча програма, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Група ООН з реагування на глобальні кризи, Комітет з питань світової продовольчої безпеки, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, СОТ тощо.

Україна активно співпрацює з країнами та міжнародними організаціями заради забезпечення продовольчої безпеки. Україна запропонувала світу нову гуманітарну програму продовольчої безпеки #GrainfromUkraine задля уникнення голоду в світі через військову агресію РФ. Програма #GrainfromUkraine передбачає, що: Україна вирішила спрямувати частину зібраної пшениці, що йшла на експорт, на закупівлю для тих африканських країн, де вже зараз існують проблеми голоду; частину експортного зерна можуть викупити держави-учасники проекту; міжнародні партнери зможуть одночасно підтримати українську економіку у складній ситуації та допомогти бідним країнам Африки.

Задля запобігання ситуаціям, коли воєнна агресія шкодить глобальній продовольчій безпеці, пропонується, що СОТ може взяти на себе ініціативу спільно з ООН та іншими зацікавленими сторонами розробити механізм, який би демотивував будь-яку країну-агресора використовувати продовольство як зброю.

8. Обґрунтовано доцільність переорієнтації стратегічних параметрів розвитку аграрного сектору України через зниження позиції в рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки. Доцільним є реалізація таких заходів:

- створення умов для функціональної взаємодії суб'єктів аграрного сектору та аграрного ринку, шляхом взаємоузгодження виробничих потужностей з вимогами і сформованими цінностями споживачів;

- мінімізація впливу ризиків на виробничо-господарську діяльність суб'єктів аграрного сектору та зриву виконання планових показників виробництва аграрної продукції;

- удосконалення системи просування аграрної продукції від виробника до кінцевого споживача ринку.

Запропоновано організаційно-економічний механізм забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнної кризи та повоєнного відновлення, який передбачає активний розвиток інноваційного середовища,

запровадження прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій, прискорену реалізацію політики імпортозаміщення, пов'язану зі збільшенням обсягу виробництва та зростанням конкурентоспроможності аграрної продукції, що бере участь у забезпеченні реалізації програми продовольчої безпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 22.11.22).
2. Енциклопедія Сучасної України / ред. кол. І. М. Дзюба та ін. Київ : Б-Біо, 2003. Т. 2. 872 с.
3. Тіхонова Н. О. Продовольча безпека держави: загрози та перспективи. *Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Сер.: екон. науки.* 2014. С. 46–49.
4. Report of the World Food Conference: Rome, 15–16 November 1974. URL: https://digitallibrary.un.org/record/701143/files/E_CONF.65_20-EN.pdf (Last accessed: 02.11.2022).
5. Шутаєва О. О., В. В. Побірченко. Загрози національної продовольчої безпеки України та механізм її досягнення в умовах глобалізації. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. Концепція соціально-економічного розвитку регіонів в умовах викликів глобалізації* : зб. наук. праць. Донецьк, 2011. Т. 3 С. 564–588.
6. Джеймс Я. Продовольча безпека: чому і як? URL: <http://www.nagolos.com.ua/ua/articles/8571-prodovolcha-bezpeka-chomu-i-yak>(дата звернення: 10.09.22).
7. Гойчук О. І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення. *Загальні проблеми економіки.* 2003. № 12. С. 12–18.
8. Тіщенко М. Г. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України. *Ефективна економіка.* 2013. № 7. С. 1–9.
9. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики. *Економіка України.* 2004. № 3. С. 53–60.
10. Олійник В. О. Сучасний стан та механізм реалізації державної продовольчої політики України. *Державне будівництво.* 2012. № 1. С. 1–11.
11. Жемойда О. В., Кваша С. М. Продовольча безпека України. *Науковий вісник НУБіП України.* 2012. Вип. 169. Т. 1. С. 77–88.

12. Щекевич О. С. Продовольча безпека України: зміст, структура, реальність загрози. *Науковий потенціал світу 2008* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Софія, 17–25 вересня. 2008 р.). 2008. С. 51–61.
13. Джурик Н. Р. Продовольча безпека України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.4. С. 189–195.
14. Харчіков С. К., Курінець Л. Є. Екологічна складова в системі національної продовольчої безпеки України. *Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті* ; відп. ред. П.Т. Саблук. Київ : АЕ УААН, 2001. С. 168–172.
15. Лукінов І. І., Саблук П. Т. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка України*. 2000. № 9. С. 62–81.
16. Ульянченко О. В. Залежність продовольчої безпеки країни від забезпеченості аграрної сфери ресурсами. *Агросвіт*. 2007. № 9. С. 4–8.
17. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України. Київ : Інститут економіки НАН України, 2002. 203 с.
18. Березін О. В. Проблеми формування продовольчого ринку України : монографія. Київ : Вища школа, 2002. 211 с.
19. Рогач С. М. Екологічна складова продовольчої безпеки. *Науковий вісник НАУ* / редкол. : Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. Київ, 2006. Вип. 97. С. 161–164.
20. Бабенко А. А. Обеспечение продовольственной безопасности Украины в условиях аграрной реформы : монографія. Луганск : Книжковий світ, 2005. 116 с.
21. Рябоконт В. П. Основні напрями соціально-економічної перебудови та розвитку українського села. *Економіка АПК*. 2008. № 6. С. 3–7.
22. Суперсон В. І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2008. № 12. С. 13–18.
23. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ

Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 24.10.22).

24. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 24.10.22).

25. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку. *Стратегічна панорама*. 2004. № 3. С. 99.

26. Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України : Указ Президента України від 28 груд. 2005 р. № 1867/2005. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.09.22).

27. Дадалко В. А. О продовольственной безопасности в контексте национальной и экономической безопасности государства. *Безопасность бизнеса*. 2014. № 1. С. 22–23.

28. Алтухов А. И. Мировые тенденции в продовольственном обеспечении населения. *АПК: экономика, управление*. 2009. № 9. С. 10–18.

29. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

30. Пушак Я. Я. Розвиток вітчизняного АПК як інструмент формування продовольчої безпеки держави. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2011. Вип. 720. С. 395–400.

31. Лушпаєв С. О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 211–213.

32. Тіщенко М. Г. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 7. С. 1–9.

33. Білорус О. Г., Гончаренко М. О., Зернецька О. В., Зленко В. А. Глобалізація і безпека розвитку. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.

34. Римская Декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия, Рим, 13 ноября 1996 года. URL: http://www.rau.su/observer/N3-4_97/019.htm (дата звернення: 12.09.22).

35. Шобаніна О. В. Формування і ефективний розвиток продовольчого підкомплексу АПК : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 368 с.
36. Бабенко А. А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.07.02. Луганськ, 2005. 24 с.
37. Хорунжий М. Й. Розробка аграрно-продовольчої доктрини України – імператив часу. Основні напрями вискоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. Київ : ІАЕ УААН, 2002. С. 214–220.
38. Добросоцький В. Основные направления регулирования продовольственного рынка. *Экономист*. 2000. № 3. С. 78–81.
39. Мельник Л.Л. Продовольча безпека у національному вимірі. URL: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/184.pdf> (дата звернення: 14.10.22).
40. Немченко В. В. Продовольча безпека України. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. № 4 (70). Т. 2. С. 179–183.
41. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія. Житомир : Полісся, 2004. 348 с.
42. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. 252 с.
43. Вдовенко Н. М. Теоретична сутність формування передумов забезпечення продовольчої безпеки на основі інноваційного розвитку аграрного сектору. *Економіка Криму*. 2013. № 2 (43). С. 42–46.
44. Банах О. І. Теоретичні засади оцінювання продовольчої безпеки як об'єкта статистичного спостереження. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 7. 2 (49). С. 187–192.
45. Гринишин В. Є. Формування системи продовольчої безпеки України. Дис.... канд. економ. наук : 08.00.03. Житомир, 2021. 220 с.

46. Голікова К. П. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації національної економіки. Дис. ...канд. екон. наук. : 08.00.03. Запоріжжя, 2017. 260 с.

47. Пісоцький А. А. Організаційно-економічні заходи удосконалення ринкового регулювання аграрного виробництва. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2012. С. 106–112.

48. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=154> (дата звернення: 24.10.22).

49. Манзій І. Б. Продовольча безпека: структура, принципи, реальність загроз. URL: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 26.09.22).

50. Шишлюк В.Р., Самокиш В.П. Правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 133–138.

51. Цілі сталого розвитку : Україна : національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі. 174 с. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 24.09.22).

52. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 24.09.22).

53. Бондар З. К. Наукові засади побудови державних механізмів забезпечення продовольчої безпеки України. *Управлінські науки в сучасному світі* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. 2015. Т. 1. С. 29–32.

54. Басюркіна Н. Й. Організаційно-економічний механізм забезпечення продовольчої безпеки Одеського регіону. *Економічні інновації*. 2012. Вип. 47. С. 23–37.

55. Вараксіна О. В. Формування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки України : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03. Полтава, 2016. 20 с.

56. Данилов-Данильян В. Устойчивое развитие – проблема выживания человека. *Человек*. 2003. № 5. С. 52–57.

57. Молдаван Л. Агроекологічні чинники продовольчої безпеки країни. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2014. – № 3. С. 46–51.

58. Лопатюк Р. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва аграрної сфери України в сучасних умовах. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/209/1/> (дата звернення: 24.10.22).

59. Дятлова Ю. В. Механізми розвитку системи забезпечення продовольчої безпеки промислового регіону. *Держава та регіони*. 2013. С. 90–94.

60. Сеперович Н., Шевцов О. Продовольча безпека в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення. *Проект «Аграрна політика для людського розвитку»*. 2002. № 11. С. 44–57.

61. Zurayk R. Pandemic and food security: A view from the Global. South. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. 2020. № 9 (3). P. 17–21. URL: <https://doi.org/10.5304/jafscd.2020.093.01> (дата звернення 17.10.22).

62. Кулеба Д. Україна зміцнює роль гаранта світової продовольчої безпеки. Офіц. сайт МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayinazmicnyuye-rol-garanta-svitovoyi-prodovolchoyi-bezpeki> (дата звернення: 24.11.22).

63. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд. URL: <https://niss.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.22).

64. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. Центр досліджень продовольства та елекористування KSE. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/> (дата звернення: 24.10.22).

65. Вплив війни рф проти України на стан глобальної продовольчої безпеки. UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/19-04-22/10> (дата звернення: 24.10.22).

66. Global Report on Food Crises: acute food insecurity hits new highs: Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/global-report-on-food-crises-acute-food-insecurityhits-new-highs/en> (Last accessed: 02.11.2022).

67. Колюбакін В. Україна й надалі залишається житницею світу. Урядовий кур'єр. 15.02.2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadalizalishayetsya-zhitniceyu-svitu> (дата звернення: 24.10.22).

68. Україна посідає останнє місце серед країн Європи у Глобальному індексі продовольчої безпеки. URL: <https://krokus.tv/5222-ukrayina-posdaye-ostannye-msce-sered-krayin-yevropi-u-globalnomu-ndeks-prodovolchoyi-bezpeki.html> (дата звернення: 26.11.22).

69. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення безпечності харчових продуктів в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.22 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 22.11.22).

70. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.11.22).

71. Клименко Н. Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/30-2022/22.pdf> (дата звернення: 22.11.22).

72. Алексеева Я. В. Продовольча безпека України у режимі вільної торгівлі з ЄС: державний механізм забезпечення прозорості : автореф. дис... канд. держ. упр. : 25.00.02. Івано-Франківськ, 2017. 22 с.

73. Модернізація Світової організації торгівлі під впливом глобальних викликів : аналітична доповідь / І. Веремій, Н. Гавриленко, І. Ус, Г. Широкий та ін. ; за заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Наук. електрон. вид. Київ : НІСД, 2022. 51 с.